

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Слатвінська М. О.

«___» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
за темою:
«Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні»

Виконавець:
студентка 42Ф факультету
фінансів та банківської справи
Семидетнова Анастасія Андріївна
/підпис/

Науковий керівник:
д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів
Слатвінська Марина Олександрівна
/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	6
1.1. Доходи фізичних осіб як основа формування приватних фінансів та об'єкт оподаткування	6
1.2. Концептуальні засади побудови ефективної системи оподаткування доходів фізичних осіб	18
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	29
2.1. Аналіз фінансової ролі податків з доходів фізичних осіб в Україні	29
2.2. Регулюючий вплив податків на доходи фізичних осіб в Україні	42
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	51
3.1. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його застосування в Україні	51
3.2. Напрями удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні	59
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Податкова система країни відіграє ключову роль у формуванні доходів бюджетів усіх рівнів та є основою фінансово-кредитного механізму державного регулювання економіки. Дослідження процесу оподаткування фізичних осіб та безпосередньо податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) є актуальним через його значущість, оскільки він є одним з найефективніших джерел наповнення бюджетів України.

Крім того, ПДФО має важливе соціальне значення, впливаючи безпосередньо на рівень доходів населення. Однак, сучасна система стягнення ПДФО в Україні характеризується низькою ефективністю та має значні недоліки. Таким чином, важливим завданням для органів державної влади є створення ефективної системи оподаткування доходів фізичних осіб, яка відповідала б потребам соціально-економічного розвитку держави та регіонів, знижувала податковий тягар для малозабезпечених громадян і сприяла підвищенню фіскальної ролі ПДФО у структурі доходів бюджетів України.

В українській науковій літературі є чимало публікацій, присвячених різним аспектам оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Так, дослідженням ПДФО на загальнодержавному рівні займалися такі науковці як З. М. Лободіна, О. М. Тимченко, Ю. В. Сибірянська, О. О. Свириденко, Л. М. Чернелевський, Я. В. Кобзар тощо.

Також проводилися наукові дослідження ПДФО на регіональному рівні: О. В. Тофанюк і А. С. Зінчук, О. В. Тофанюк, Н. Ю. Новікова, Т. В. Чижова, І. А. Сисоєнко тощо.

Незважаючи на значну кількість досліджень, потребують детального вивчення інші аспекти оподаткування доходів фізичних осіб в умовах швидкоплинних змін та воєнного стану і поствоєнного відновлення.

Мета дослідження полягає у вивченні ролі та перспектив вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Досягнення зазначеної мети зумовлено постановкою й вирішенням таких **завдань**:

- дослідити доходи фізичних осіб як основу формування приватних фінансів та об'єкт оподаткування;
- розкрити концептуальні засади побудови ефективної системи оподаткування доходів фізичних осіб;
- проаналізувати фінансову роль податків з доходів фізичних осіб в Україні;
- здійснити аналіз регулюючого впливу податків на доходи фізичних осіб в Україні;
- дослідити світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його застосування в Україні;
- сформулювати напрями удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Об'єктом дослідження виступають фінансові відносини з приводу оподаткування доходів фізичних осіб.

Предметом дослідження є теоретичні й методичні проблеми податкового регулювання процедур оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на методичній основі, що включає сукупність методів і прийомів наукового пізнання. У проведенні даного дослідження використано спеціальні методи, серед яких слід виділити формально-логічний, системно-функціональний, історичний, порівняльний. Застосування статистичного методу уточнює роль та місце податку на доходи фізичних осіб у системі оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, а також дозволяє детально розглянути особливості регулювання об'єкту оподаткування, допомагає у розумінні впливу даного податку на економічні та соціальні процеси в країні, а також визначає можливості оптимізації його застосування в контексті вдосконалення системи оподаткування фізичних осіб.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення вітчизняної та зарубіжної економічної науки, наукові досягнення сучасної фінансової думки, наукові дослідження провідних фахівців у сфері прямого оподаткування населення.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти, звітні дані Держкомстату України, Державної податкової служби України, монографічні дослідження та публікації у періодичних виданнях вітчизняних і зарубіжних авторів з питань прямого оподаткування населення.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, основної частини з трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 77 сторінок. Робота містить 13 рисунків, 12 таблиць. Список використаних джерел налічує 48 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1.1. Доходи фізичних осіб як основа формування приватних фінансів та об'єкт оподаткування

У сучасній економічній системі дохід відіграє важливу роль, оскільки він відображає рівень соціально-економічного життя суспільства. З розвитком ринкової економіки роль доходу стає ще більш значущою, оскільки збільшуються можливості та джерела його отримання. Крім того, дохід є одним з важливих об'єктів оподаткування.

Проте варто відзначити, що визначення поняття "дохід" не є однозначним і узгодженим. Різні сфери економіки та наукові школи можуть мати власне тлумачення цього терміну. Такі різноманітність тлумачень може виникати через різні підходи до розгляду складових доходу, його вимірювання та класифікації. Це створює певні труднощі при аналізі та порівнянні даних про доходи в різних сферах діяльності.

У зв'язку з цим необхідно встановити чіткі та узгоджені визначення поняття "дохід", щоб забезпечити однозначність та зрозумілість при обміні інформацією та порівнянні рівнів доходів у різних контекстах. Такий узгоджений підхід допоможе покращити якість аналізу та прийняття рішень у сфері економіки та оподаткування.

Нова парадигма оподаткування доходів фізичних осіб вимагає уточнення сутності об'єкта оподаткування. Складність визначення категорії "дохід фізичної особи" полягає у різноманітності видів і форм надходжень, частина з яких за своєю природою не підпадає під визначення "дохід", а тим більше під "оподатковуваний дохід". Також важливо уникати перетворення оподаткування на інструмент збіднення населення, забезпечуючи паритетність фіскальної, соціальної та регулюючої функцій. Крім того, необхідно формувати мотиваційну поведінку власника доходу щодо його розпорядження, враховуючи роль доходу в національній економіці, що впливає на підходи до його оподаткування.

В науковій літературі тривають дискусії щодо понять "дохід" та "оподатковуваний дохід", особливо активізуючись при формуванні концепцій та законодавчих засад модернізації системи оподаткування доходів фізичних осіб. [1;2]

Власне бачення цієї теми дає можливість окреслити основні аспекти нової системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Більшість наукових підходів до категорії "дохід" зводиться до визначення його як суми грошових та негрошових надходжень. Відмінності між визначеннями полягають у детальному переліку надходжень, уточненні періоду отримання доходу, що важливо для оподаткування, та меті використання доходу на споживання чи нагромадження, що не є суттєвим для визначення "доходу". Трапляються й односторонні трактування поняття "дохід" як виключно грошових надходжень.

Деякі визначення можуть бути предметом дискусії. Наприклад, визначення доходу як "грошей або матеріальних цінностей, отриманих від виробничої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності", а також різницю між витратою на реалізацію продукції, робіт чи послуг і матеріальними витратами, і суму дивідендів та відсотків від акцій та депозитів, може розглядатися як детальне уточнення змісту доходу.

Розміщення коштів у відповідні інструменти можна розглядати як діяльність фізичної особи з управління власними активами, яка включає оцінку наявних депозитних інституцій і фінансових інструментів на ринку, що можуть забезпечити приріст доходу, оцінку майбутніх вигод і ризиків від вкладень, моніторинг фінансової стійкості установ та надійності інструментів. Однак дохід може бути отриманий не лише від діяльності, а й у вигляді подарунку чи спадщини.

Прив'язка поняття "дохід" до часу його отримання також піддається критиці, оскільки це надходження активу у будь-якій формі, яке не змінює суті відносин залежно від часового проміжку. Це може бути важливим лише для оподаткування доходу в межах певного звітного періоду, хоча й тут є винятки, наприклад, у разі оподаткування разових доходів від подарунків чи продажу майна.

Визначення поняття "дохід" виключно у грошовій формі також виглядає необґрунтованим, адже негрошовий дохід зазвичай утворює матеріальні активи.

Виключенням є натуральна оплата праці, яка завжди переоцінюється у грошову форму при оподаткуванні. При цьому відбувається заміщення однієї форми блага на іншу, але загальна його величина залишається незмінною. Натуральна оплата праці є формою винагороди за працю, тому має кваліфікуватися як "дохід" і підлягати оподаткуванню. Зрештою, дохід у вигляді натуральної оплати мало чим відрізняється від інших негрошових форм доходу, таких як успадковане чи подароване майно, що також є об'єктом оподаткування.

Регулярність отримання не може бути визначальною ознакою поняття "дохід". Існує багато видів надходжень, які є разовими (подарунок, спадщина) або несистематичними (виплата за цивільно-правовим договором). Це не змінює їх сутності як об'єкта оподаткування.

На етапі якісного оновлення системи оподаткування доходів фізичних осіб важливо коректно трактувати як "дохід" надходження, що виникають внаслідок трансформації активу з грошової форми в матеріальну (купівля майна) і навпаки (продаж цього ж майна).

У цьому контексті позиція А. Соколова заслуговує на увагу. Він визначає дохід (з податкової точки зору) як "всі надходження, що виникають на основі процесу ціноутворення, за винятком надходжень від продажу майна" [3, с. 132]. Подібною точки зору дотримуються Т. О. Кізима [4, с. 92] вважає, що "не будь-яка сума грошей є доходом, а тільки та, яка збільшує активи домогосподарства. Зміна форми активів, як-от купівля нерухомості за рахунок грошових заощаджень, не розглядається як дохід, так само як і збільшення фінансових активів за рахунок продажу нерухомості не є заощадженням".

На нашу думку, об'єктом оподаткування може бути дохід від продажу нерухомості, якщо вона не була придбана (збудована) коштом платника податків, а отримана в інший спосіб (наприклад, як подарунок чи спадщина, за винятком об'єктів, отриманих від близьких родичів, адже такі об'єкти часто придбаються або будуються частково чи повністю коштом обдарованого чи спадкоємця). У цьому випадку не відбувалося заміщення грошового активу матеріальним.

Щодо об'єктів, придбаних (збудованих) коштом платника податків, то можливим є оподаткування лише суми коштів, яка перевищує первинну суму, витрачену на придбання чи відчуження об'єкта. Більше того, у разі зменшення вартості активу (наприклад, через інфляцію) логічно встановлювати факт збитків і відповідно зменшувати базу оподаткування.

Також варто враховувати, що матеріальний актив, на відміну від грошового, потребує витрат на утримання. Тому питання утворення додаткового доходу при продажу такого активу є відносним.

Дискусія з цього питання має бути продовжена до логічного завершення, щоб податкова практика отримала чітку вказівку, чи слід враховувати надходження від продажу майна при розрахунку доходу, і якщо так, то в якому обсязі.

В контексті дисертаційної роботи доцільно розглядати поняття "дохід" у прив'язці до суб'єкта його отримання – фізичної особи або домогосподарства (сім'ї). Це дозволить чітко визначити механізми їх оподаткування. Ми вважаємо, що проблематику потрібно розглядати як у загальнотеоретичному, так і в статистично-обліковому плані, що забезпечить органічний перехід від методологічних засад формування доходу фізичної особи до методичних засад обліку та розрахунку доходу для різних цілей, зокрема оподаткування.

У цьому контексті визначення поняття "доходи населення", надане А. Суріновим, здається доречним. Він трактує їх як "соціально-економічну категорію, що характеризує відносини у суспільстві щодо привласнення, використання і розподілу створеного продукту між його елементами (соціальними стратами, домогосподарствами, сім'ями, особами)" [5, с. 5].

Однак це визначення піддалося необґрунтованій критиці з боку Т. О. Кізими, яка вважає недоцільним називати доходи населення економічною категорією, хоча сама категорія "доходи" безперечно є економічною. Вона критикує використання цього терміну фінансистами радянської доби для створення ефекту "ученості" [5, с. 91].

Пропоноване Т. О. Кізимою визначення "дохід домогосподарства" з макроекономічної точки зору як "сукупність економічних відносин, за допомогою яких створена у суспільстві вартість розподіляється між власниками факторів виробництва,

а також здійснюється перерозподіл первинних доходів з метою оптимізації кінцевого споживання благ і послуг у межах суспільства", мало чим відрізняється від запропонованого А. Суріновим.

Т. О. Кізима зазначає, що "Державна служба статистики України, визначаючи доходи населення, констатує, що вони включають обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати (включаючи отриману з-за кордону), прибутку та змішаного доходу, доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів" [5, с. 89]. Проте, цей аргумент недостатньо сильний для заперечення доцільності кваліфікації "доходу" як економічної категорії. Наведене є прикладом суто статистичного (бухгалтерського) підходу до визначення категоріального апарату, спрямованого на створення методичного інструментарію для вирішення конкретних прикладних завдань у відповідних сферах, включаючи оподаткування.

Такий підхід не забезпечує повного розуміння сутнісної природи відповідного поняття. Це, у свою чергу, не дозволяє правильно побудувати модель оподаткування доходу фізичних осіб або домогосподарства (сім'ї) з урахуванням його ролі у відтворювальних процесах на рівні суб'єктів та економіки в цілому. Важливо створити чітко структуровану систему державних соціальних стандартів та гарантій, оптимальну систему оподаткування доходів фізичних осіб, враховуючи баланс приватного та суспільного інтересів. Використання доходів фізичних осіб значною мірою визначає параметри поточного споживання, заощаджень та інвестицій.

Логічно, що загальнотеоретичні засади повинні визначати методичні підходи, а не навпаки. Це дозволить розробити інструментарій використання відповідних категорій з урахуванням їх сутності, а не з короткострокових та локальних завдань. Враховуючи багатогранність категорії "дохід" та складність її кваліфікації, можна обмежитися узагальнюючим визначенням цієї категорії.

Розвиваючи підхід Т. О. Кізими до визначення "доходів домогосподарств" як "сукупності надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел у грошовій та негрошовій формах, які збільшують активи домогосподарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості його майна" [5, с. 89], доцільно віднести до доходу фізичної особи будь-який зароблений чи отриманий новий актив

або прирощену частину існуючого активу, що збільшує спроможність отримувача щодо споживання, заощаджень та інвестицій. Поелементна структура доходу може деталізуватися при визначенні безпосереднього об'єкта оподаткування. Такий підхід дозволить уникнути необґрунтованих дискусій щодо повноти охоплення поняттям "дохід" його складових та чітко окреслити коло останніх, забезпечуючи "змістовну чистоту" майбутнього об'єкта оподаткування.

Досліджуючи проблематику оподаткування доходів, слід виходити з того, що доходи фізичних осіб є джерелом формування приватних фінансів, і саме через оподаткування таких доходів здійснюється вплив на ці фінанси.

Формування приватних фінансів, що є самостійною складовою частиною фінансової системи країни, нині відбувається в умовах:

- збільшення частки осіб-власників капіталу та зростання доходів від власності;
- існування значної частки бідного населення, включаючи тих, чиї доходи нижчі за прожитковий мінімум;
- розшарування населення за рівнем добробуту та високого рівня концентрації доходів;
- значної частки тіньових і незаконних доходів;
- високої диференціації розмірів заробітної плати в галузевому та територіальному розрізах, між міськими та сільськими жителями;
- суттєвої диференціації витрат домогосподарств за різними їх типами;
- орієнтації значної частини населення на заробітки за кордоном через неможливість заробітку в Україні;
- впливу банківської кредитної політики на фінансову спроможність домогосподарств;
- низької ролі держави у корегуванні фінансової поведінки домогосподарств, що має підвищувати їх добробут та стимулювати активність у сфері заощаджень та інвестицій, як одну з передумов розвитку фінансового ринку в країні.

Завдання оподаткування доходів фізичних осіб в таких умовах полягає в нейтралізації негативного впливу деструктивних чинників на платоспроможність приватних фінансів, щоб мінімізувати ризики їх зменшення на споживчому та фінансовому ринках.

Це стосується забезпечення максимальної реалізації основних функцій домогосподарства (яке може бути представлене однією особою), таких як: постачальницька (постачання на ринки праці, капіталу та інших виробничих ресурсів), виробнича (виробництво продукції та надання послуг), споживча (споживання товарів і послуг), та заощаджувальна (інвестиційна) (розміщення коштів у різні фінансові інструменти) [6].

Зазначимо, що через подібну систему функцій можна належним чином зрозуміти сутність приватних фінансів, уникнувши їх однобокого розуміння, яке іноді зустрічається в науковій літературі.

С. Л. Лондар і О. В. Тимошенко визначають фінанси домогосподарств як «регульовані в правовому полі за допомогою спеціальних методів, прийомів та інструментів потоки коштів через мікрорівневу систему грошових фондів, які забезпечують функціонування і розвиток людей як фізичних осіб, їх економічну діяльність з метою придбання житла, підтримання здоров'я, здобуття освіти, отримання пенсії та забезпечення інших аспектів людської діяльності» [7]. Це визначення виглядає дещо спрощеним, оскільки охоплює переважно споживчу функцію. Проте автори також розглядають фінанси домогосподарств в контексті постачання фінансових ресурсів на ринок шляхом «розміщення накопичених особистих коштів у фінансові інструменти (депозити, цінні папери тощо)».

Для належної кваліфікації об'єкта оподаткування важливе значення має внутрішнє структурування категорії «приватні фінанси». Законодавство чітко визначає критерії, за якими певне об'єднання громадян кваліфікується як домогосподарство. Домогосподарство – це «сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не

перебувати в будь-яких із цих стосунків, або перебувати і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи» [8].

Таким чином, домогосподарство, яке може складатися навіть з однієї особи або, за наявності критерію «повністю або частково об'єднують та витрачають кошти», – навіть з кількох сімей, у тому числі з непов'язаних родинними стосунками осіб, може кваліфікуватися як самостійний окремий об'єкт оподаткування. Такий підхід є обґрунтованим з точки зору управління приватними фінансами як складовою частиною фінансової системи країни, де домогосподарство виступає як об'єкт управління. Далі, враховуючи суб'єктний склад домогосподарства, слід розробляти відповідну модель оподаткування їх доходів – персональних або сукупних (з урахуванням принципу добровільності вибору форми оподаткування).

Звернемо увагу на класифікацію фінансів домогосподарств, запропоновану Т. О. Кізимою, як складової частини загальної фінансової системи України [6, С. 81-83]. У цій класифікації окремо виділяються: особисті фінанси («якщо домогосподарство складається з однієї людини, яка має власне джерело доходу і самостійно формує свої витрати»), сімейні фінанси («якщо домогосподарство представлене однією простою сім'єю, яка формує єдиний спільний бюджет»), та родинні фінанси («якщо це розширене домогосподарство, до складу якого входять кілька сімей, кожна з яких має окремий бюджет або один спільний і кілька окремих бюджетів»). Ці види фінансів виступають як самостійні ланки фінансів домогосподарства.

Слабкість цієї класифікації полягає в тому, що вона не враховує домогосподарства, які можуть формуватися без ознак «родинності» чи «сімейності», а складаються з осіб, об'єднаних спільним проживанням в одному житловому приміщенні (або його частині), веденням спільного господарства, спільними витратами на утримання житла, харчування тощо, що, власне, відповідає законодавчому визначенню «домогосподарство».

Систематизація функцій фінансів домогосподарств дає підстави для сегментації інструментів системи оподаткування доходів фізичних осіб за типами фінансової поведінки домогосподарств. Такий підхід дозволяє цілеспрямовано впливати на певні аспекти поведінки фізичних осіб щодо розпорядження власними фінансами через

формування відповідних стратегій управління (один з варіантів класифікації таких стратегій представлений у [9, С. 87]). Логічно, що в цілеспрямованні поведінки фізичної особи домінують певні уподобання (за достатнього грошового ресурсу) або ж вимушені потреби (у разі недостатності грошового ресурсу, тобто в умовах бюджетних обмежень), внаслідок чого в такій поведінці можуть переважати споживчі, заощаджувальні, інвестиційні чи інші мотиви у будь-якій комбінації. Це підтверджується різними групуваннями домогосподарств за типами фінансової поведінки, запропонованими різними авторами [6, С. 175-176].

Ці мотиви можуть змінюватися з часом, залежно від обраної моделі управління фінансами (яка може базуватися на різних концепціях, наприклад, концепції життєвого циклу або трансфертів між поколіннями однієї родини, або ж на оцінках ймовірних ризиків зменшення платоспроможності – зокрема, у частині збільшення бюджетних обмежень чи втрати заощаджень, що може спричиняти вибір між організованими та неорганізованими формами останніх).

Варто зазначити, що в Україні значна частина заощаджень є неорганізованою. Це суттєво звужує обсяги фінансових ресурсів в обігу, обмежуючи їх трансформацію в інвестиційні витрати, спрямовані на приріст фінансових активів домогосподарств.

У частині організованих форм заощаджень ризик їх втрати проявляється у виникненні проблеми "довгих" грошей у банківській системі. Зокрема, депозити фізичних осіб складають основу довгострокового кредитування банківської системи (станом на липень 2017 року, вони становили 58,4% від загального обсягу зобов'язань банків; депозити на термін від 1 до 2 років у домогосподарствах у 17 разів перевищували обсяг депозитів нефінансових корпорацій, а депозити на термін більше 2 років – у 2,7 рази [10]). Слід зазначити, що в останні роки спостерігається стійка тенденція до зменшення частки депозитів фізичних осіб у загальному обсязі зобов'язань банків, а також частки довгострокових депозитів фізичних осіб. Це зумовлено, по-перше, загальною бідністю, а по-друге, наявністю системних ризиків у банківській системі [11].

Виникає необхідність стимулювання населення до збільшення заощаджень в межах організованих форм, зокрема довгострокових вкладень, одним з інструментів

для чого може бути система оподаткування доходів фізичних осіб. Стимулювання громадян до заощаджень поза неорганізованими формами є важливим, оскільки їх можливості щодо ефективного управління власними фінансами часто обмежені. Важливим чинником є також забезпечення певного хеджування (у вигляді банківських процентів, дивідендів на акції) від знецінення грошових ресурсів, особливо у випадку довгострокових заощаджень. У такому випадку відбувається не лише вилучення частини доходу зі сфери поточного споживання, але й значне зменшення його купівельної спроможності в перспективі. Споживчий ринок втрачає двічі – спочатку при отриманні доходу, зокрема у частині доходів малозабезпечених громадян, якщо вони вирішують заощаджувати за рахунок зменшення поточного споживання, і потім при спрямуванні знецінених заощаджень на споживання.

У контексті теми дисертації важливо чітко визначити категорію "достатність доходу", на основі якої вибудовується модель оподаткування доходу. Ця модель включатиме складові доходу, види доходу, що підлягають оподаткуванню, та інші елементи. Такий підхід дозволяє розглядати дохід як можливості фізичної особи (домогосподарства) щодо споживання, заощаджень та інвестицій, які реалізуються через визначення обсягу, асортименту та якості споживання, структурування напрямів використання власних коштів у розрізі поточного та довгострокового споживання, вибору способів та форм заощаджень і інвестицій. Визначаються ці можливості рівнем чистого доходу, тобто достатністю доходу, яка формує мотиваційну поведінку платника податків щодо управління власними фінансовими ресурсами. Це встановлює параметри бюджетних обмежень, з урахуванням яких платник податків здійснює управління своїми фінансами.

Принагідно варто звернути увагу на досить дивну, на наш погляд, позицію, згідно з якою «прибутковому оподаткуванню повинен підлягати лише чистий дохід» [12, с. 25]. У цьому випадку необґрунтовано змішано поняття «оподатковуваний дохід» і «чистий дохід». Чистий дохід, власне, являє собою суму коштів платника податків, яка залишається після оподаткування і може бути використана на власний розсуд. Розмежування цих понять є важливим методологічним завданням, оскільки воно визначає зміст системи оподаткування доходів фізичних осіб загалом.

Рівень доходу – це можливості фізичної особи щодо споживання, заощаджень та інвестицій у певному обсязі. Іншими словами, дохід у вузькому розумінні є ресурсом для задоволення індивідуальних поточних та перспективних потреб фізичної особи та її сім'ї. У даному випадку прослідковується загальна логічна послідовність: «достатність доходу – можливості фізичної особи – фінансова спроможність – рівень активності у сферах споживання та заощаджень – ділова активність у відповідних сегментах ринку – ємність та структура відповідних ринків – ефективне бюджетоутворення – фінансові можливості держави – дієва державна соціальна політика». Тому будь-які надмірні вилучення або обтяження доходу фізичної особи, включаючи оподаткування, або хибне тлумачення його складових, призводять до зменшення цих можливостей з відповідними наслідками як для фізичної особи, так і для громади та суспільства в цілому. Як зазначає А. А. Славкова, «розподіл доходу на споживання та заощадження значною мірою залежить від системи оподаткування та обов'язкових відрахувань. Збільшуючи чи зменшуючи рівень обов'язкових платежів громадян, держава прямо впливає на сукупний дохід домогосподарств, а отже, і на рівень заощаджень, які є головним джерелом інвестицій» [13, с. 33].

Таким чином, постає завдання оптимізації розміру вилучень, що дозволяло б забезпечити розумний баланс між приватними та суспільними інтересами (потребами). Важливо побудувати таку систему оподаткування, яка не створювала б ризиків виходу певних категорій фізичних осіб з числа активних учасників формування споживчого попиту через штучне створення умов, за яких певна група товарів стає недоступною.

Загальна схема формування фінансових можливостей фізичної особи як активного учасника формування споживчого попиту на товарному ринку, з урахуванням критерію «достатність доходу», передбачає, що його нижньою межею (граничною межею споживання) є реальний прожитковий мінімум. Принагідно зазначимо, що «в усьому світі в системі податкових відносин важливе місце займає показник «граничний дохід» – мінімальний розмір отриманого доходу, з якого починається сплата податку. У розвинених країнах системи оподаткування спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних

витрат на задоволення своїх потреб» [14]. У контексті персонального прибуткового оподаткування доцільно розглядати дохід до оподаткування лише з урахуванням певних витрат на проживання (наприклад, прожиткового мінімуму). Верхньою ж межею є обсяг фінансових вилучень (гранична межа вилучень). Частина чистого доходу між зазначеними межами і є тією величиною, яка визначає потенціал фінансових можливостей фізичної особи.

У випадку зсуву граничних меж споживання та вилучень, загальний дохід підлягає відповідним змінам, що впливають на фінансові можливості фізичної особи. Податок у цьому випадку повинен бути інструментом, який належним чином коригує ці параметри, максимально зменшуючи негативні наслідки, такі як збільшення витрат на життєво необхідні товари та послуги, можливе зменшення загального доходу і т. д.

Це особливо важливо для середнього класу, оскільки система житлових субсидій допомагає підтримувати їхню купівельну спроможність в умовах підвищених тарифів на житлово-комунальні послуги. Проте така підтримка відсутня для середнього класу, який витрачає значну частину доходу на оплату послуг за високими тарифами, зменшуючи витрати на поточне споживання і заощадження та наближаючись до бідних груп населення.

В цих умовах податкова система повинна стимулювати споживчий попит, а увага до категорії "достатність доходу" повинна бути відповідно підвищена. Це пов'язано з її зв'язком з такими поняттями, як "добробут", "рівень життя", "бідність" і т. д.

У формуванні політики доходів фізичних осіб важливо враховувати їхню спроможність забезпечити належний рівень відтворення робочої сили та необхідних витрат. Це передбачає, що чистий дохід не може бути меншим за реальний прожитковий мінімум на кожну особу, чия дохід підлягає оподаткуванню. Цей підхід має бути базовим для формування політики оподаткування доходів фізичних осіб і ґрунтується на реальних, а не "квазі" соціальних стандартах і гарантіях.

1.2. Концептуальні засади побудови ефективної системи оподаткування доходів фізичних осіб

Дослідження проблематики оподаткування, зокрема оподаткування доходів фізичних осіб, в минулому залучало значну увагу представників різних наукових шкіл. Під час періоду економічних криз, який охоплював кінець 19-го та початок 20-го століття, виникла потреба у "коригуванні класичного вчення про податки". Це призвело до появи двох основних напрямів думки: кейнсіанського і неокласичного.

Джон Мейнард Кейнс, серед інших аспектів, визначив проблему формування ефективного попиту, зокрема споживчого та інвестиційного, і визначив роль оподаткування у цьому контексті. Він розглядав податки як механізми, що впливають на збалансованість економіки, і пропонував використання прогресивного оподаткування як "вбудованого стабілізатора". Пізніше прихильники кейнсіанства, такі як Абба Лернер і Альвін Хансен, пропонували жорстку податкову політику, спрямовану на оподаткування високих доходів та спадщини, сприяючи при цьому заощадженням.

У неокласичній теорії, яка обмежувалася прямим втручанням держави в економічні процеси, виділялися два напрями: теорія економіки пропозиції і теорія монетаризму. Теорія економіки пропозиції підкреслювала необхідність зниження податків та надання податкових пільг, оскільки вони заважають підприємницькій ініціативі та не відповідають принципам вільного ринку. [15]

У зв'язку з поєднанням елементів кейнсіанської та неокласичної концепцій сформувалася некейнсіанська теорія оподаткування, яка акцентує на державному невтручанні в економіку, зокрема в регулюванні бюджетного перерозподілу доходів. Сьогоднішні умови вимагають використання комбінованого підходу до оподаткування, що дозволяє регулювати різні сфери суспільних відносин. Особливо актуальною стає необхідність створення збалансованої фіскальної системи, спроможної забезпечити реалізацію структурних реформ і прискорити розвиток економіки та соціальної сфери.

Урядовий документ, Стратегія реформування системи управління державними фінансами, містить державне бачення найближчих змін в оподаткуванні доходів

фізичних осіб. Проте його аналіз свідчить про те, що цей важливий програмний документ не розкриває змісту реформованої податкової системи країни, зокрема, щодо оподаткування доходів фізичних осіб. [16;17;12]

Зі змісту документу не можна зробити висновку, що чинна система оподаткування доходів фізичних осіб піддаватиметься модернізації. Це особливо тривожно, оскільки існуюча система є нестабільною як у плані концептуальної моделі, так і щодо змін елементів податку. Для кращого розуміння цієї проблематики важливо чітко визначити поняття "система оподаткування доходів фізичних осіб".

Українська система оподаткування фізичних осіб включає в себе податок на доходи, єдиний податок та різноманітні платежі, такі як військовий збір та єдиний соціальний внесок. Рис.1.1. Хоча єдиний соціальний внесок не є податком згідно з чинним законодавством, його слід розглядати як складову частину системи оподаткування доходів фізичних осіб.

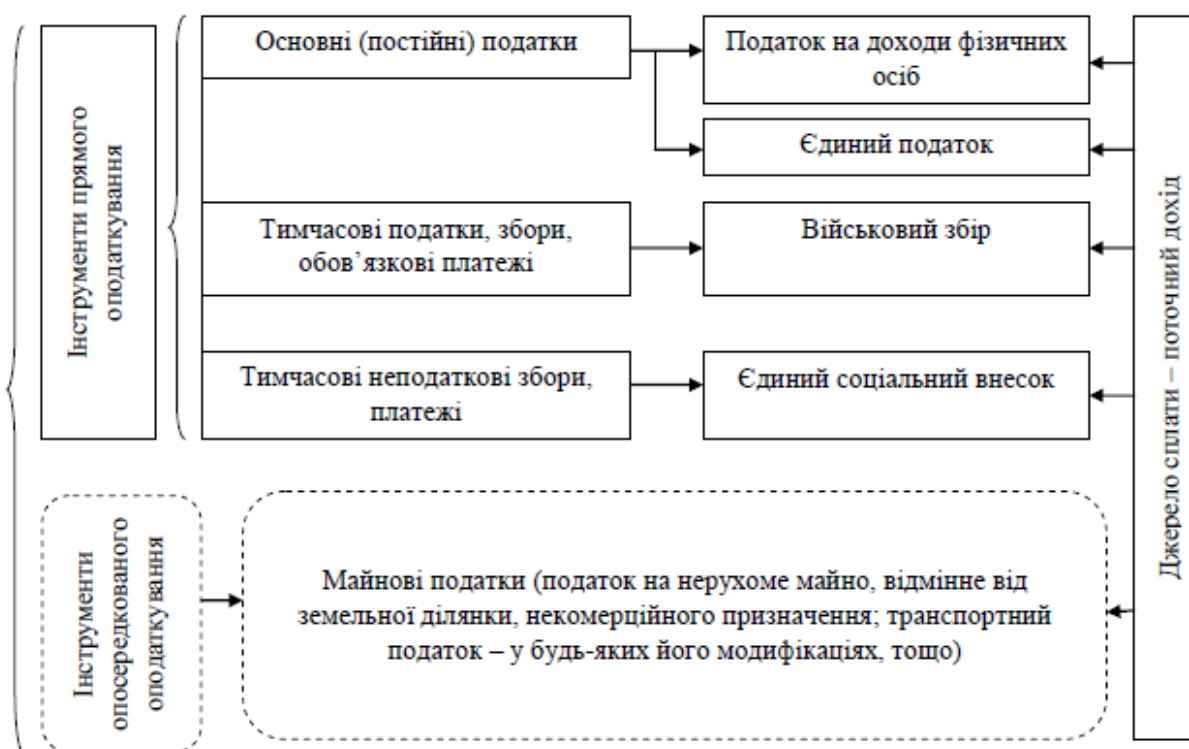

Рис.1.1 Система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

Аналіз інших елементів, таких як єдиний соціальний внесок та військовий збір, корисний лише у конкретних випадках, коли потрібно оцінювати систему

оподаткування доходів фізичних осіб в цілому або окремі аспекти, такі як податок на доходи фізичних осіб.

Також, в окремих випадках, для оцінки різних аспектів оподаткування доходів фізичних осіб, запропоновано використовувати майнові податки, зокрема податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Ці податки, хоча мають інші об'єкти та базу оподаткування порівняно з податком на доходи фізичних осіб, фактично є опосередкованою формою оподаткування доходів фізичних осіб. Навіть при наявності інших джерел сплати, таких як заощадження або позикові кошти, вони є основним джерелом сплати податків. Такі майнові податки забезпечують реальне оподаткування тіньових доходів.

В окремих випадках, застосування майнових податків, зокрема податку на нерухоме майно, виявляється більш доцільним при оцінці фіскального навантаження на поточні доходи фізичних осіб, ніж інші платежі податкового або неподаткового характеру. Це стосується тих випадків, коли розмір податку не прив'язаний до величини доходу, але сплачується з нього. Для осіб з низькими доходами розмір податкового зобов'язання за майновим податком може перевищувати їхній реальний дохід. Майнові податки відрізняються від інших платежів тим, що не змінюються пропорційно доходу, а це підтверджує доцільність врахування їх при оцінці податкового навантаження на доходи фізичних осіб.

Зазначаючи, що система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні пройшла кілька етапів розвитку протягом незалежності країни, можна відзначити значення майнових податків, які стали важливою складовою цієї системи.

З 1 січня 2016 року в Україні введено пропорційну систему оподаткування доходів фізичних осіб, згідно з якою податок на доходи фізичних осіб стягується за єдиною ставкою 18%[18]. Під час аналізу еволюційного процесу оподаткування доходів фізичних осіб в Україні наголошується на його фіскальній спрямованості та актуалізації завдань по забезпеченню соціальної справедливості та збалансованого оподаткування всіх категорій громадян. Ці цілі відображають глобальні мегатренди, такі як боротьба з бідністю та створення сприятливих умов для особистісного розвитку. В цьому контексті важливо модернізувати систему оподаткування доходів фізичних

осіб у відповідності до соціальних потреб та забезпечити її взаємодію з державною соціальною політикою.

Демократичні країни демонструють, що збалансоване оподаткування сприяє досягненню високого рівня добробуту сімей [14]. Фіскальна політика цих країн, спрямована на вирішення соціальних проблем та стимулювання економічної активності населення, є прикладом ефективного управління фінансовими ресурсами держави. Проте необхідно зазначити, що підвищення рівня податкових ставок не завжди є рішенням, оскільки важливо, щоб податок був зважений з урахуванням реальних соціальних стандартів і надаючи певні соціальні пільги, особливо для низькодоходних верств населення. Це допомагає забезпечити, що податкова система сприяє росту доходів та зменшенню тіньового сектору економіки.

В Україні низькі податкові ставки з податку на доходи фізичних осіб, порівняно зі світовими, не обов'язково означають менший рівень податкового навантаження, оскільки необхідно враховувати розмір доходу, його купівельну спроможність та податкову базу.[19;20];21 Фактично ці ставки можна розглядати як компенсацію за негативну соціальну політику, що ігнорує законодавчо встановлені принципи державної соціальної політики, зокрема, викладені в Конституції України. Підвищення податкового тягара на доходи фізичних осіб можливе лише при дотриманні цих принципів.

Оптимізація податкового навантаження на доходи має спрямовуватися на зменшення його для громадян з низькими доходами, що дозволить їм мати більше чистого доходу для споживання. При цьому важливо уникати методологічних помилок, зокрема, врахування у системі оцінки податкового навантаження на фізичних осіб всіх податків і зборів, які включає податкова система країни. Такий підхід може бути необґрунтованим, оскільки він не враховує тіньову економіку та може призвести до недооцінки реального податкового навантаження.

Узагальнене значення податкового навантаження на фізичних осіб не враховує групу осіб, які задовольняють свої потреби поза сферою оподаткування, наприклад, власним сільськогосподарським господарством або у тіньовому секторі. Тому цей

показник може бути недостатньо об'єктивним для оцінки реального податкового навантаження на населення.

Вразливість методичного підходу до оцінки податкового навантаження на фізичних осіб на основі сукупності податків проявляється також у використанні в розрахунках показників, розміри яких визначаються на основі експертних оцінок або є гіпотетичними. Наприклад, коефіцієнт частки податків на споживання, які сплачує населення, може бути одним з таких параметрів. Такі оцінки можуть не враховувати реальний стан оподаткування в різних групах населення, оскільки неспівставні між собою податкові бази та гіпотетичні параметри можуть призводити до неточних результатів.

Наприклад, значна частина громадян, які мають доходи з тіньового сектора, можуть витрачати значну частину своїх доходів на закупівлю товарів та послуг за кордоном, не сплачуючи при цьому податки на споживання у внутрішньому ринку. Також, частина податків на споживання може бути сплачена іноземними туристами, але цей дохід не враховується в оцінках податкового навантаження на фізичних осіб.

Отже, методи оцінки сукупного податкового навантаження на фізичних осіб можуть бути умовними та не відображати реальний стан оподаткування в різних групах населення. Наприклад, якщо значна частина податків на споживання сплачується групою багатих громадян, оцінка оподаткування буде стосуватися виключно цієї групи, і результат буде залежати від активності цієї групи на споживчому ринку.

При розробці нової моделі оподаткування доходів фізичних осіб важливо розглянути деякі ключові аспекти. Першим із них є встановлення неоподатковуваного мінімуму на рівні реального прожиткового мінімуму. Ця пропозиція отримала підтримку від різних дослідників, таких як П.Боровик, К.Мазур, Н.Катрук, С.Юрій, Т.Кізима, К.Швабій, В.Тропіна, О.Гонта [22-26]. Зокрема, К.Швабій підкреслює важливість введення для платників податків можливості вибору між стандартним неоподатковуваним мінімумом і опцією оподаткування сімейного доходу. Інші дослідники, такі як Н.Катрук, П.Боровик, К.Мазур, підкреслюють необхідність заміни податкових пільг неоподатковуваним мінімумом доходів фізичних осіб. Це важливо врахувати, оскільки неоподатковуваний мінімум також використовується в різних

аспектах адміністративно-правового регулювання, тому важливо зберегти його на певному рівні для цілей, що не пов'язані з податковим оподаткуванням.

При виборі моделі оподаткування доходів фізичних осіб виникає питання про шкалу оподаткування. Світовий досвід показує, що не існує універсального підходу до цього питання. У країнах з ефективними податковими системами, таких як Західна Європа та США, часто використовується прогресивна шкала оподаткування, тоді як у нових членах ЄС переважно застосовується плоска шкала. Є думки, що прогресивне оподаткування може стримувати зростання заощаджень та інвестиційної активності домогосподарств. Проте існує також погляд, що прогресивна шкала допомагає державі здійснювати перерозподіл доходів між різними категоріями громадян, що важливо для зменшення нерівності у розподілі доходів. Багато дослідників підтримують ідею прогресивної моделі оподаткування [27-34], вважаючи її ефективним інструментом впливу на соціальну справедливість та рівень розподілу доходів.

При впровадженні прогресивної шкали оподаткування основним обговорюваним питанням є визначення розміру податкових ставок, зокрема їх верхньої межі. Часто обговорюється необхідність встановлення високих верхніх ставок оподаткування за прогресивною моделлю. Водночас, також висловлюється ідея про необхідність введення широкого спектру соціальних, майнових вирахувань та податкових кредитів або розумного неоподатковуваного мінімуму.

Проте існує інший підхід, згідно з яким прогресивна модель оподаткування повинна уникати ризику виведення капіталу з країни заможними громадянами через надмірні верхні ставки оподаткування. Це може призвести до негативних наслідків, таких як ухиляння від оподаткування та тінізація економіки. З цього приводу деякі дослідники пропонують обмежити верхню ставку податку на рівні 25% або навіть менше, або навіть ввести елемент "регресії" для верхньої ставки, що може сприяти легалізації високих доходів.

Такий підхід також акцентує увагу на недоцільності встановлення надмірного податкового навантаження, що може призвести до втрат для економіки через обмеження стимулів до розвитку та розширення діяльності. Замість цього, важливо розв'язувати проблему встановлення оптимальних інтервалів оподаткування в

прогресивній системі з метою зменшення бідності, формування середнього класу та зменшення фіскального тиску на заможні верстви населення. Це сприяє створенню "людиноцентричного підходу" до соціальної політики, спрямованого на забезпечення соціальної справедливості та підтримку суспільного добробуту.

Реалізація цього принципу, зокрема в рамках "утилітаристського трактування суспільного добробуту", передбачає, що "податки повинні бути налаштовані так, щоб втрати доходу від оподаткування були однакові для всіх громадян, оскільки вилучення доходів у бідних приносить більшу втрату їхнього добробуту, ніж у багатих". Це також відповідає ідеї Роулса про оптимальне оподаткування, при якому найменш забезпечені громадяни мають найбільший вигаш.

У кінцевому підсумку, центральна позиція, яка є властивою обом зазначеним течіям, полягає в тому, що прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб має відповідати меті справедливого оподаткування, зменшуючи майнові розриви між багатими та бідними. Проте варто звернути увагу на необхідність правильної кваліфікації "справедливості в оподаткуванні". Важливо розуміти, що визначення "надлишкових доходів" та встановлення "достатнього рівня споживання" є досить суб'єктивними поняттями. Належна ефективність прогресивного оподаткування залежить від розуміння того, що є високим доходом та відповідного розмежування категорій "середнього класу" та "заможних громадян".

В Україні, зокрема, необхідно чітко визначити категорії громадян як представників середнього класу, оскільки це безпосередньо впливає на встановлення відповідних інтервалів оподаткування. Неправильний підхід до цього питання може призвести до ризику спадання осіб із "середнього класу" до категорії "бідних", що є неприйнятним. Визначення правильних інтервалів оподаткування є критичним для успішної боротьби з тіньовою економікою та розвитку країни.

Додатковий аспект, на який слід звернути увагу, це необхідність об'єктивних розрахунків на основі державних соціальних стандартів та гарантій, а не лише самооцінки громадян щодо їхнього статусу. Це важливо через можливість заниження або завищення оцінок, що може бути зумовлене різними чинниками, такими як спосіб життя, рівень освіти, або сприйняття навколишнього середовища.

Наприклад, порівняння результатів самооцінки та соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова, показало значну розбіжність у значеннях: від 2,9 до 4,1 разу. Спільні експертні оцінки також підтверджують цю розбіжність. Таким чином, важливо встановити чіткі критерії для класифікації осіб як членів середнього класу, що ґрунтується на об'єктивних показниках.

Додатково, необхідно виділити цільові групи в межах середнього класу для структурування системи пільг з податків. Це підвищить регулюючу функцію цих пільг і сприятиме більш ефективному використанню податкових ресурсів.

В Україні існує значний прошарок суспільства, який задовольняється наявним рівнем доходів та способом життя. Проте це не завжди є наслідком неспроможності отримати високий дохід, а часто є наслідком вибору непостійної праці або небажання систематично працювати на підвищення своєї компетентності. Тому важливо враховувати великий внесок середнього класу у стабільність суспільства через його економічну активність, вміння реалізувати свої соціально-економічні інтереси та психологію нагромадження.

Загалом, формування середнього класу є цивілізаційною проблемою. Важливо визнати реальність цієї проблеми та розвивати об'єктивні критерії для визначення цього класу. Ігнорування цих аспектів може призвести до невдалої реформи оподаткування та подальшої деградації суспільства.

Також варто відзначити, що на відміну від України, західна етика, що ґрунтується на ідеалі держави загального добробуту, не осуджує багатство, а натомість підтримує працю для уникнення бідності. Тому податки на багатство у західних країнах розглядаються не як головний засіб фінансування бюджету, а скоріше як засіб формування моральних цінностей. Такі податки малоімовірно здатні значно зменшити нерівність, імовірно, їх ефект буде схожий на експропріацію. Однак в Україні відбувається культивування цього принципу, що може призвести до того, що країна залишатиметься на периферії цивілізаційного розвитку, особливо якщо втілюватимуться ідеї типу "від ... підвищення мінімальної заробітної плати програють всі".

Щодо податкових пільг, їх граничний обсяг викликає логічне питання, особливо щодо індивідуальних. Обмеження встановлюється зазвичай за такими критеріями, як максимальний розмір доходу для їх отримання та максимальний розмір самої пільги, який може бути залежний від прожиткового мінімуму або визначений в абсолютному значенні. Обмеження сукупності податкових пільг зазвичай встановлюється шляхом визначення співвідношення між загальним обсягом пільг і розміром доходу. Частина індивідуальних податкових знижок може бути обмежена, але інші можуть бути обмежені лише загальним обсягом витрат, які можуть бути враховані при розрахунку оподатковуваного доходу.

На практиці може виникнути ситуація, коли сумарний обсяг податкових пільг перевищить їх граничний розмір, що призведе до втрати платником податку права на користування цими пільгами. Непослідовна політика у сфері оподаткування може втратити сенс легалізації доходів, якщо пільги стануть недостатньою або якщо вони будуть компенсовані більшими втратами, такими як втрата соціальних пільг чи субсидій. Тому, при перевищенні сукупного обсягу податкових пільг, може бути доцільним пролонгувати цей перевищений обсяг на наступні податкові періоди, особливо у випадку інвестиційних проектів.

Модернізована система оподаткування доходів фізичних осіб має бути ефективним інструментом, що значною мірою спрямований на зменшення фінансового тиску, який може бути досягнутий як зміною рівня податкових ставок та бази оподаткування, так і через систему дієвих податкових пільг. При розробці моделей оптимізації податкового тиску на доходи фізичних осіб, важливо враховувати, що податки розглядаються як втрачені доходи, які зменшують доходи особи чи сім'ї, що в свою чергу є частиною коштів для інвестування в людський капітал.

Основним завданням при модернізації системи оподаткування доходів фізичних осіб є запобігання або, щонайменше, зменшення обсягів тіньової економіки, а також збільшення входящих грошових потоків, включаючи зменшення тіньових операцій.

При розробці модернізованої системи оподаткування доходів фізичних осіб нашим базовим критерієм є "формування достатнього фінансового ресурсу для

інвестування в людський капітал", або ж "достатність доходу". Логічна модель оподаткування доходів фізичних осіб може бути представлена наступним чином.

Аналізуючи цю модель, слід враховувати, що податок на доходи фізичних осіб не може перевищувати різницю між мінімальною заробітною платою та реальним прожитковим мінімумом, або бути рівним цій різниці. Це означає, що особа, яка працює та отримує мінімальну заробітну плату, після сплати податків не повинна мати дохід, який буде менший за прожитковий мінімум.

Цей фактор повинен враховуватись при встановленні двох важливих параметрів - рівня податку на доходи фізичних осіб та різниці між прожитковим мінімумом та мінімальною заробітною платою. В іншому випадку може виникнути обмеження спроможності платника податку забезпечити базові (життєво важливі) потреби, які мають бути гарантовані прожитковим мінімумом як базовим соціальним стандартом.

Виглядає привабливим варіант введення поняття "рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб" в податкове законодавство, аналогічно до показника "рівень податкового навантаження на активи" у господарському секторі. Це дозволить визначити межу податкового навантаження на доходи громадян, тобто область фінансової безпеки, яка, якщо перевищена, може спричинити негативні наслідки, такі як зниження платоспроможності населення в областях поточного споживання та заощаджень, а також зростання тіньової економіки та намагання зменшити офіційний дохід для зменшення податкового тиску.

Після введення цього поняття держава матиме можливість через податковий інструмент, такий як податок на доходи фізичних осіб, нейтралізувати негативні наслідки від установаження державних соціальних стандартів, які нижчі за їх реальне значення та не відображають їхньої природної сутності, а також є "квазі" державними соціальними стандартами. Через систему оподаткування доходів фізичних осіб створюється можливість впливати на економічний цикл, зменшуючи негативний вплив, що виникає внаслідок змін у сукупному попиті на товари, послуги та працю, тим самим забезпечуючи сталий економічний розвиток країни, а також на інші соціально-економічні процеси з важливим суспільним значенням.

Одним з таких процесів є демографічна поведінка громадян, через оподаткування доходів фізичних осіб можливо посилення сімейно-відтворювальної функції домогосподарств, що успішно реалізується у високорозвинених країнах світу. Крім того, це допомагає зменшити тіньові доходи та підвищити здатність громадян інвестувати у людський капітал.

Важливо враховувати, що якість людського капіталу суттєво впливає на успішність реформ, зокрема у сфері децентралізації державного управління. Інвестиції в людський капітал сприяють максимізації особистого та суспільного добробуту, що має ключове значення для економічного розвитку та соціальної стабільності.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз фіскальної ролі податків з доходів фізичних осіб в Україні

З початком розвитку ринкових відносин в Україні податкові надходження набули особливого значення у формуванні дохідної частини зведеного бюджету. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) займає провідне місце в системі оподаткування фізичних осіб та системі прямого оподаткування України за фіскальною значимістю, що підкреслює його важливу роль у формуванні доходів держави. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб складається з комплексу елементів податкового регулювання особистих доходів та важелів прямого і непрямого впливу на процес вилучення частини доходів до бюджету. Однією з головних функцій податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) є фіскальна, що проявляється у формуванні дохідної частини бюджету. Реалізація цієї функції повинна ґрунтуватися на принципі фіскальної ефективності, який включає такі ключові характеристики: достатність доходів, мінімізація видатків на адміністрування, запобігання ухиленню від сплати податків, еластичність податкового механізму та рівномірний розподіл податкового навантаження між різними соціальними групами платників .

Фіскальний потенціал системи оподаткування доходів фізичних осіб залежить від механізму стягнення податків, зокрема величини податкової бази та ставок, а також ступеня їх раціонального встановлення. У довгостроковій перспективі до цих чинників додається збереження податкоспроможності платників, оскільки в умовах воєнного стану її виснаження негативно впливає на бюджетні надходження. Реалізація фіскального потенціалу також значною мірою залежить від зовнішніх факторів, таких як стан податкового законодавства, макроекономічна ситуація в країні та система податкового адміністрування.

У контексті цього дослідження, фінансове значення податків, що стягуються з фізичних осіб та податку на доходи фізичних осіб, зокрема, буде розглянуто на макроекономічному рівні через показники надходження ПДФО до різних рівнів бюджетної системи, виконання планових показників, відсотку виконання плану та питомої ваги ПДФО у структурі доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів. Адміністрування податку на доходи фізичних осіб є складним та багатогранним економічним явищем. Перспективи його реформування залежать від об'єктивних економічних умов і цілей національної економічної політики. У більшості країн світу податок на доходи є одним із основних джерел бюджетних надходжень, а його частка в державних бюджетах залежить від рівня економічного розвитку.

Як видно з рис. 2.1. надходження ПДФО як найбільшого з податків якими оподатковуються фізичні особи в період з 2018 по 2023 роки мали тенденцію до зростання в абсолютних показниках.

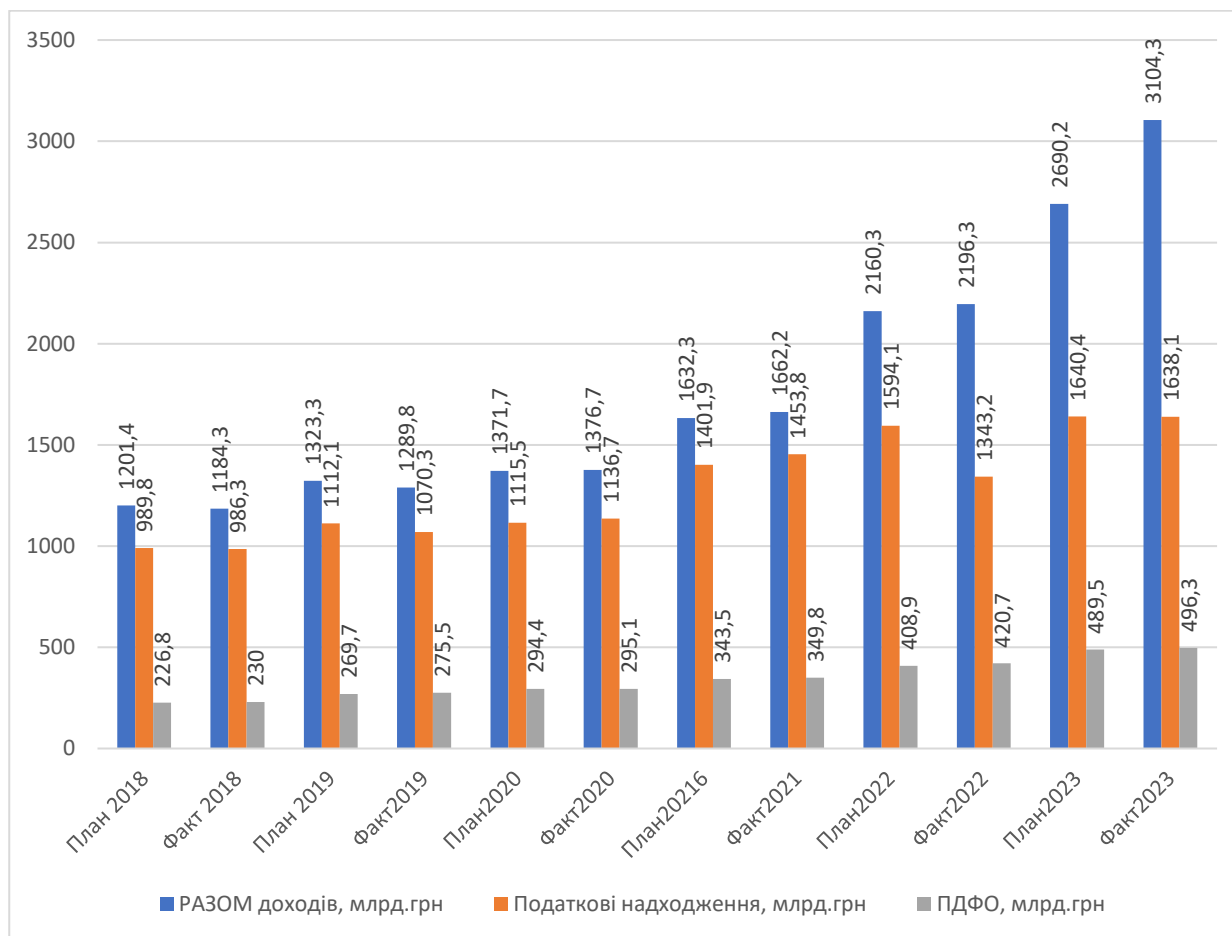

Рис. 2.1 Динаміка виконання плану доходів та податкових надходжень, ПДФО до Зведеного бюджету України, млрд.грн [35]

Більш того, відсоток виконання плану за досліджуваний період свідчить про те, що в цей період з 2018 по 2023 рр. щороку спостерігалось перевиконання плану по цьому податку у Зведеному бюджеті. Рис.2.2

Рис.2.2 Відсоток виконання плану з ПДФО до зведеного бюджету, %[35]

Втім, відповідно до законодавства України, цей податок перерозподіляється між державним та місцевими бюджетами. Є сенс проаналізувати динаміку його перерозподілу та частку в цьому перерозподілі. Рис.2.3.

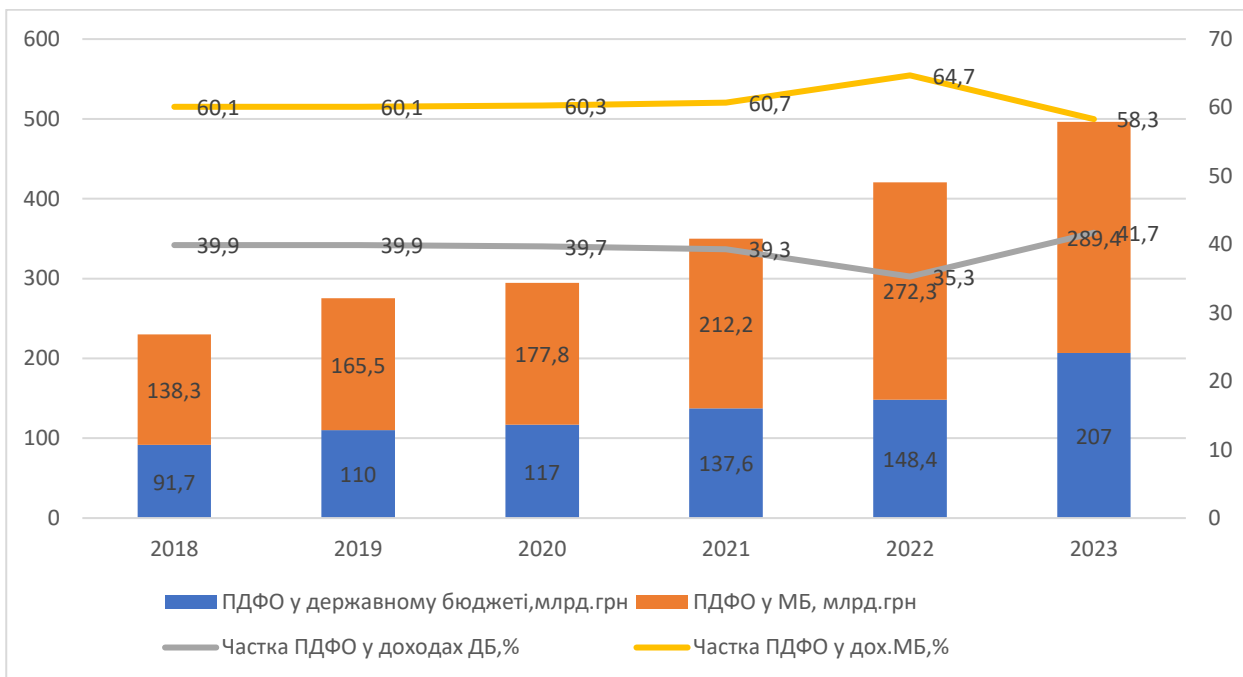

Рис.2.3. Перерозподіл ПДФО між державним та місцевими бюджетами у 2018-2023 рр., млрд грн[35]

Як свідчать дані рис. 2.3. упродовж 2018–2023 рр. Перерозподіл ПДФО був на користь місцевих бюджетів. Однак з 2018 по 2021 вона зберігалася на рівні 60-61%, тоді як у 2022 році відмічено зростання частки перерозподілу ПДФО на 4%, що зумовлено

змінами в законодавстві щодо оподаткування заробітних план військовослужбовців. Військовослужбовці, отримуючи грошове забезпечення, сплачували податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) за ставкою 18%. При цьому 60% зі сплаченого податку спрямовувалося до громади, де зареєстрована військова частина захисника чи захисниці [36] Це призвело до низки ситуацій, коли громади конкурували за реєстрацію військових частин на їх територіях.

З 1 жовтня 2023 року “військове ПДФО” вже спрямовується до державного бюджету в пропорції 50% на 50%: ДСЗІ (Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України) на дрони (13 млрд грн) і Міноборони на закупівлю артилерійських систем (13 млрд грн) [37] Тобто кошти від військового ПДФО забрали з місцевих бюджетів до спецфонду держскарбниці. Чим і пояснюється зміна показників на рис.2.3. у 2023 р.

Проаналізуємо також виконання плану за цим податком по державному та місцевим бюджетам. Рис.2.4., рис 2.5.

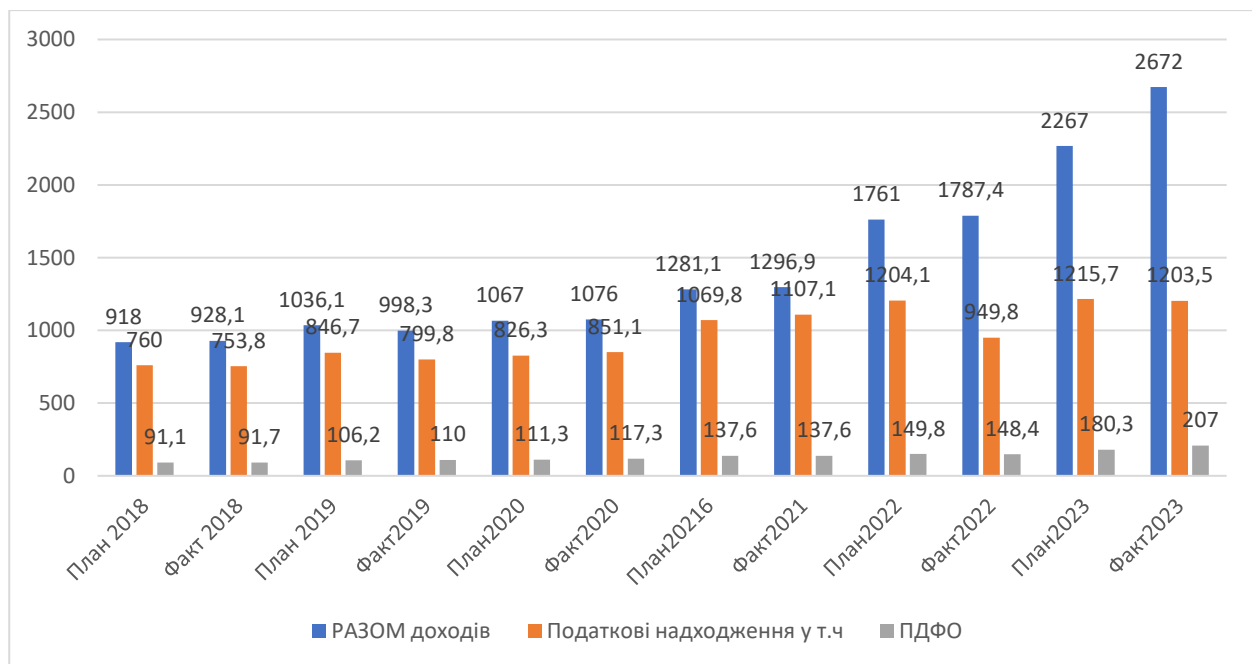

Рис. 2.4 Динаміка виконання плану по доходам, податковим надходженням та ПДФО у Державному бюджеті, млрд грн[35]

Аналіз рис.2.4 підтверджує описану вище причину щодо недонадходження ПДФО до державного бюджету.

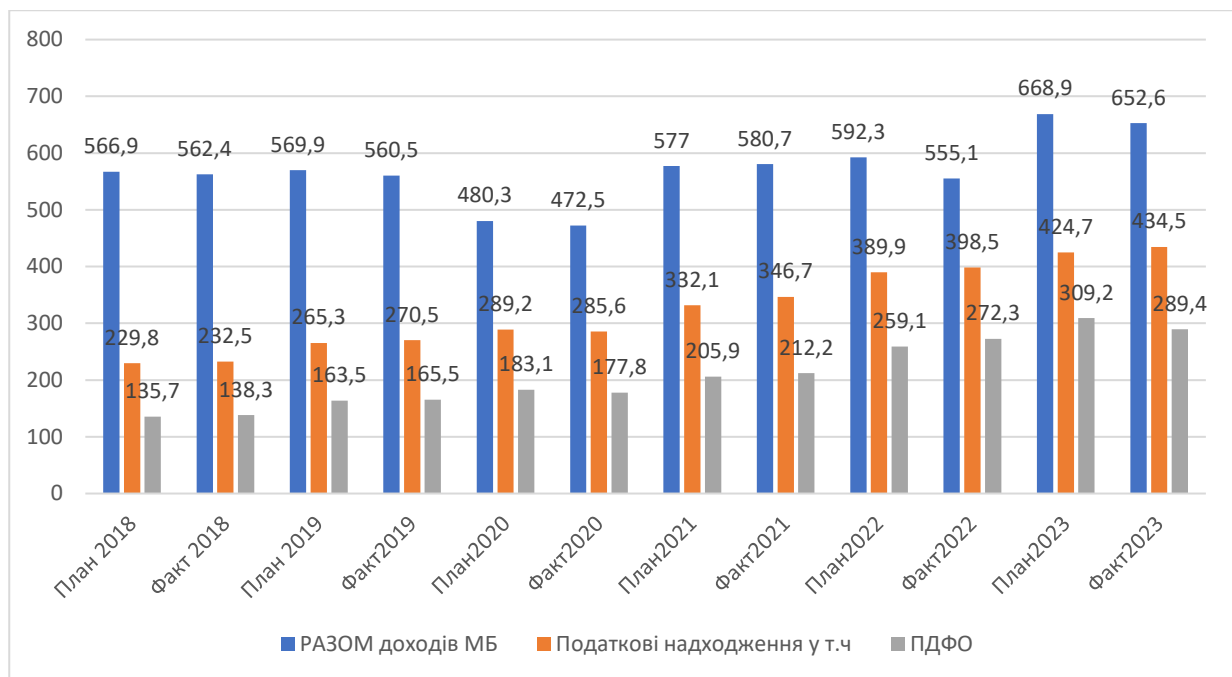

Рис. 2.5. Динаміка виконання плану по доходам, податковим надходженням та ПДФО у місцевих бюджетах, млрд грн[35]

Більш наглядно відсоток виконання плану за ПДФО по державному та місцевим бюджетами подано на рис.2.6. Очевидно, що недовиконання по місцевим бюджетам у 2020 та 2023 рр. повністю компенсуються перевиконанням по державному бюджету.

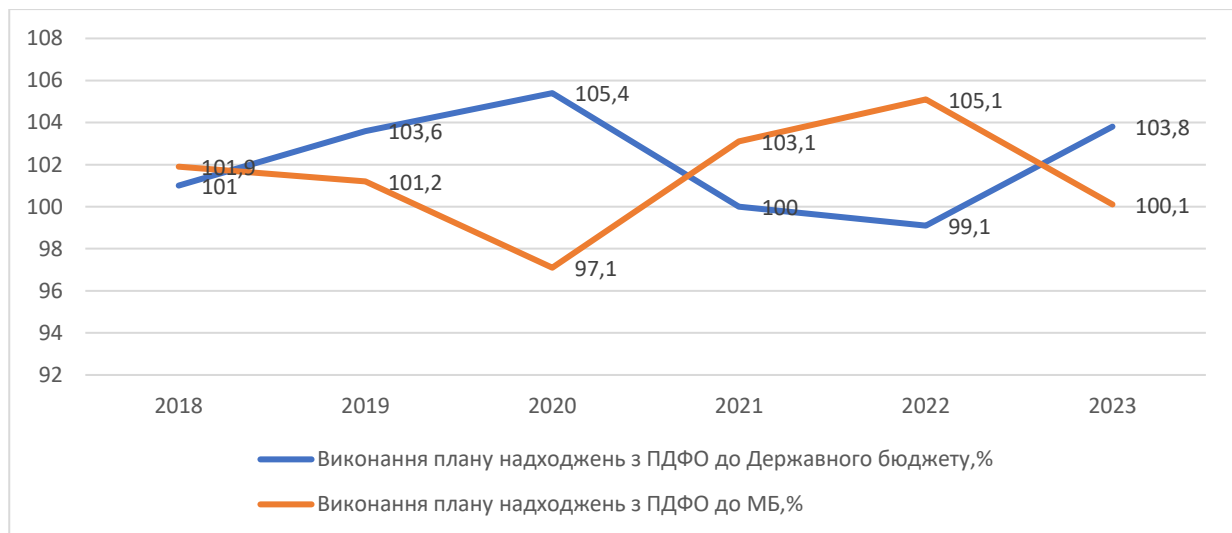

Рис.2.6 Відсоток виконання плану по надходженням ПДФО до Державного бюджету України, %[35]

Аналізуючи частку ПДФО у доходах та податкових надходженнях бюджетів різних рівнів можна відзначити, що вона зростала у весь цей період у доходах та

податкових надходженнях зведеного бюджету. Чого не можна сказати про його частку у місцевих, адже у 2023 році вона показала тенденцію до зниження. Рис.2.7

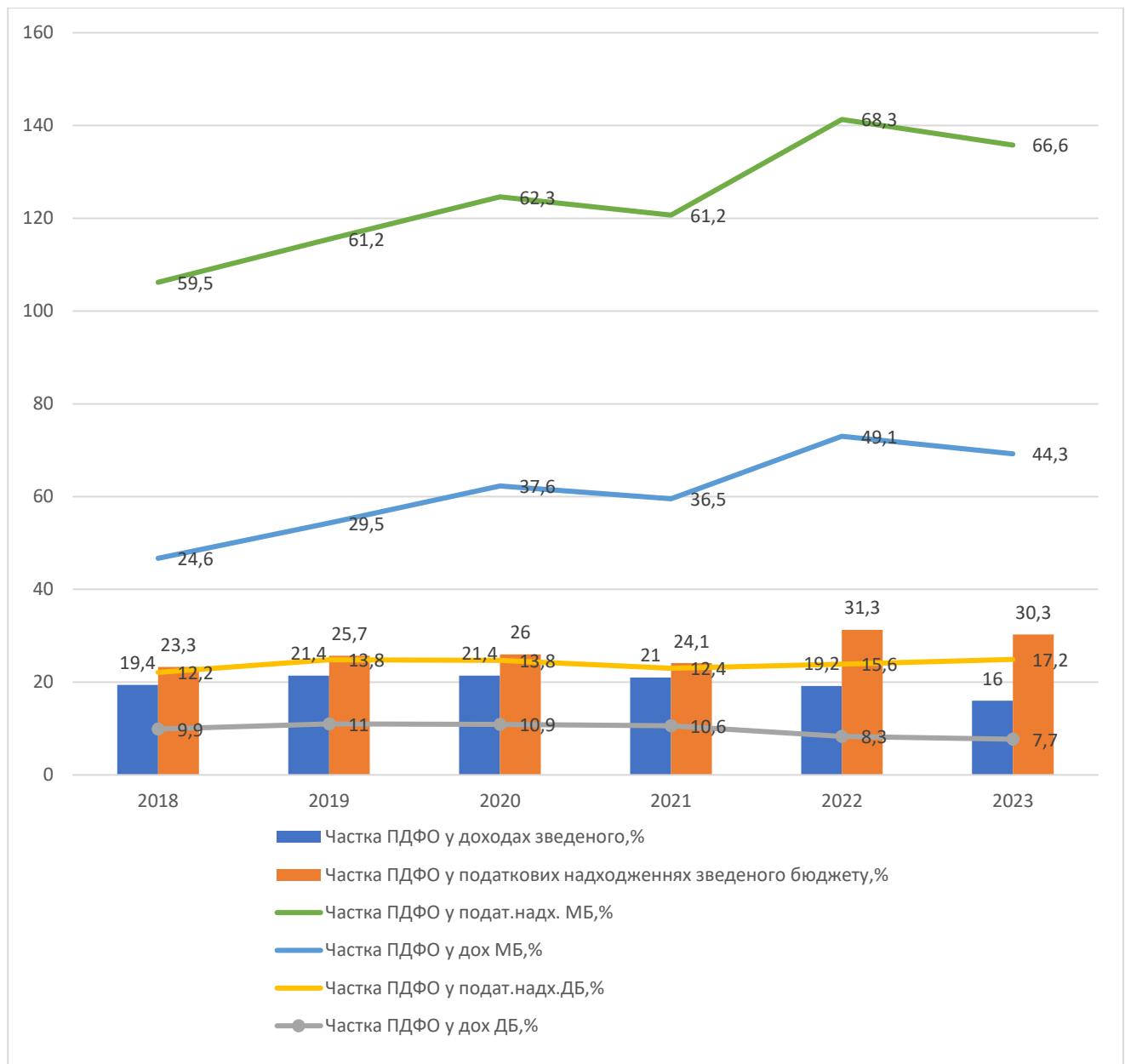

Рис. 2.7 Частка ПДФО у доходах та податкових надходженнях Зведеного бюджету[35]

Однак система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні сьогодні використовується неповною мірою як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фінансовий інструмент для забезпечення зростання податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб потребує вдосконалення відповідно до сучасних тенденцій у формуванні доходів та процесів у вітчизняній економіці. Враховуючи це, серед комплексу проблем, що потребують

наукового обґрунтування та практичного вирішення, важливе місце займають питання формування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, що дозволило б державі ефективно виконувати фінансові завдання і забезпечувати належне регулювання оподаткування доходів фізичних осіб.

Здійснюючи аналіз у розрізі податкових надходжень Зведеного бюджету та їх структури можна відмітити, що ПДФО займає другу позицію серед усіх податкових надходжень зведеного бюджету. На нього приходить більше 30% усіх податкових надходжень зведеного бюджету.

Табл.2.1

Динаміка структури податкових надходжень Зведеного бюджету України, млрд.грн [35]

<i>Показники/рокм</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
Податкові надходження, млрд.грн	986,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1
ПДФО	229,9	275,5	295,1	349,8	420,7	496,3
Податок на прибуток підприємств	106,2	117,3	118,5	163,8	130,6	159,3
Плата за користування надрами	50,1	52,0	57,1	89,3	94,1	66,3
Акцизний податок	132,7	137	153,9	180,2	115,4	189,7
ПДВ	374,5	378,7	400,6	536,5	467	582,7
Ввізне мито	26,6	29,9	30,2	36,9	23,3	39,6
Місцеві податки і збори	61,0	73,6	75,7	89,9	84,3	100
Інші податки	5,3	6,3	5,6	7,4	7,8	4,2

Така ж тенденція і по Державному та місцевим бюджетам. (Табл.2.2 та табл.2.3)

Табл.2.2

Динаміка структури податкових надходжень Державного бюджету України, млрд.грн [35]

<i>Показники/рокм</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
Податкові надходження, млрд.грн	753,8	799,8	851,1	1107,1	949,8	1203,5
ПДФО	91,7	110	117,3	137,6	148,4	207
Податок на прибуток підприємств	96,9	107,1	108,7	147,8	117	143,8
Плата за користування надрами	45,3	46,7	52,5	80,7	85,4	60,3
Акцизний податок	118,8	123,4	138,2	162,5	102,4	167,4
ПДВ	384,3	378,7	400,6	536,5	467	580,8
Ввізне мито	28,1	29,9	30,2	36,9	23,3	39,6
Інші податки	11,3	4	3,6	5,1	6,3	4,6

Слід відмітити, що найбільшими в структурі надходжень від ПДФО у зведеному бюджеті були надходження від заробітної плати табл.2.4

Таблиця 2.3

Динаміка структури податкових надходжень місцевого бюджету

України,млрд.грн [35]

<i>Показники/рокм</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
Податкові надходження, млрд.грн	232,5	270,5	285,6	346,7	398,5	434,5
ПДФО	138,2	165,5	177,8	228,3	272,2	289,4
Податок на прибуток підприємств	9,3	10,2	10,0	16,1	13,5	15,5
Плата за користування надрами	4,8	5,3	4,6	8,6	8,7	6
Акцизний податок	13,8	13,7	15,6	17,8	13,1	22,4
Місцеві податки і збори	61,0	73,6	75,7	89,9	84,3	100
Інші податки	5,4	2,2	2,1	2,1	1,6	1,3

Саме надходження від податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати мали найбільшу частку в надходженнях ПДФО протягом досліджуваного періоду. Хоча після 2021 року відмічається зниження цього показника. (табл.2.4), що можна пояснити підтоком трудових ресурсів з України.

Окрім значних надходжень від ПДФО до місцевих бюджетів у цих бюджетах відмічається вагома частка місцевих податків, які також сплачують і фізичні особи. Так за період з 2018 по 2023 рр. абсолютна величина місцевих податків зросла з 61 млрд.грн до 100 млрд.грн. У структурі податкових надходжень найбільшу питому вагу складає податок із доходів фізичних осіб 66,6% (або 289,4 млрд грн). Наступним за обсягом податкових надходжень йде єдиний податок (12,8% або 55,8 млрд грн), вагомими також є майнові податки, які складають 10,1% всіх податкових надходжень або 43,8 млрд грн.Табл.2.5

Таблиця 2.4

Динаміка структури надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету в Україні у період 2018-2023 рр.[35]

Показники/Роки	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати, %	75,3	76,2	75,9	75,9	76,4	58,6	54
ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами, %	5,2	5,1	5,6	6,2	5,6	26,6	29,4
ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата, %	6,2	6,3	6,1	6,1	6,8	4,6	5,9
ПДФО, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування, %	1,9	2,0	2,3	1,9	2,0	1,4	1,5
ПДФО із доходу у вигляді процентів, %	3,2	2,3	2,0	1,8	1,0	0,8	1,1
ПДФО з суми пенс-х виплат або щомісячного довічного грошового утримання,%	0,07	—	—	—	—	—	-
Військовий збір, %	8,1	8,1	8,1	8,1	8,2	8,0	7,7
Податок на доходи фізичних осіб всього, %	100	100	100	100	100	100	100

Чималу частку займає акцизний податок з роздрібного продажу тютюнових виробів та алкоголю (3,2% або 14,0 млрд грн), акциз із пального почав поступатись роздрібному акцизу (8,4 млрд грн або 1,9% всіх податкових надходжень).

Табл.2.5

Динаміка надходжень місцевих податків і зборів в період з 2018 по 2023 рр [35]

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Місцеві податки та збори, млрд. грн	61,0	73,6	75,7	89,9	84,3	100,0
Майнові податки, млрд. грн	31,3	37,9	37,4	43,2	36,8	43,8
Питома вага майнових податків у місцевих податках та зборах України, %	51,2	51,6	49,41	48,05	43,63	43,8
Єдиний податок, млрд. грн	29,5	35,3	38,0	46,3	47,2	55,8
Питома вага єдиного податку у місцевих податках та зборах України, %	48,5	47,9	50,2	51,5	55,99	55,8
Збір за місця для паркування транспортних засобів, млрд. грн	0,99	0,114	0,98	0,87	0,34	0,15
Питома вага збору за місця для паркування у місцевих податках та зборах України, %	0,2	0,2	1,29	0,97	0,4	0,2
Туристичний збір, млрд. грн	0,090	0,119	0,130	0,222	0,178	0,22
Питома вага туристичного збору у місцевих податках та зборах України, %	0,1	0,3	0,17	0,25	0,21	0,22

Єдиний податок за період аналізу показує тенденцію до зростання майже у двічі. З 29,5 млрд.грн до 55,8 млрд.грн. Однак слід відмітити, що в загальній масі надходжень цього податку переважають надходження від фізичних осіб. Рис.2.8

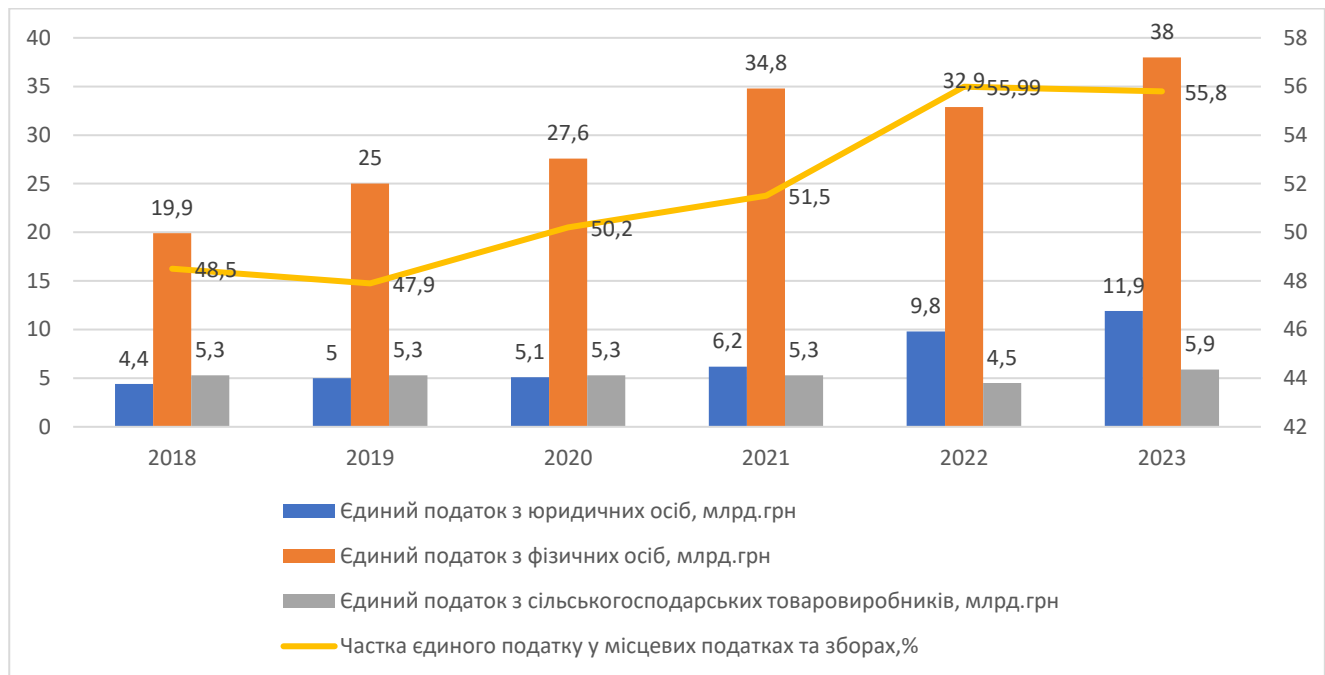

Рис. 2.8. Динаміка надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів у розрізі платників та його частки у місцевих податках, млрд.грн [35]

І як видно з рис.2.8 лише у 2022 році було відмічено зниження надходжень від єдиного податку, що пояснюється наданням тимчасових полегшень, безпосередньо в частині зниження ставки та інших заходів для бізнесу у зв'язку з воєнним станом. З 2023 року цей показник починає зростати.

З 01.08.2023 року набрав чинності Закон України від 30 червня 2023 року № 3219-ІХ, яким частково відновлено довоєнну систему оподаткування, в тому числі з єдиного податку. Зокрема, відновлено обов'язок для ФОП-платників єдиного податку 1 та 2 групи сплати єдиного податку[38].

Водночас, несплата чи сплата не у повному обсязі фізичною особою - платником єдиного податку 1 та 2 групи авансових внесків з єдиного податку у визначені Податковим кодексом строки, може призвести до накладення штрафу у розмірі 50% від ставки єдиного податку, обраної платником єдиного податку.

На сьогодні ставка єдиного податку для платників першої групи – 268,40 грн, (яка встановлюється в розмірі не більше 10 відсотків прожиткового мінімуму станом на 1

січня поточного року), для другої – 1340 грн (яка встановлюється в розмірі не більше 20 відсотків мінімальної заробітної плати). Отже, штрафна санкція може сягати 134,20 грн для платників єдиного податку першої групи і 670 грн – для другої.

Згідно Законом №3219, починаючи з серпня платники єдиного податку I та II груп вже повинні сплачувати авансові внески, але є винятки, це ФОПи з тимчасово окупованих територій та з територій бойових дій.

Що стосується податку на майно, то його динаміка також свідчить про зростання надходжень з 31,3 млрд.грн до 43,8 млрд.грн

Таблиця 2.6

Динаміка податку на майно за 2018-2023 рр., млн. грн. [35]

Показники	Роки						Темп росту, млн.грн.
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023 р. до 2022 р.
Податок на майно, в т. ч.:	31272,0	37994,0	37433,4	43242,7	36790,8	43 829,3	7038,5
1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, сплачений в т.ч.:							
– фізичними особами	3635,9	4882,3	5758,9	7820,8	7118,9	9139,7	2020,8
– юридичними особами	798,8	1203,7	1574,2	1947,4	1243,7	2818,8	1575,1
2. Земельний податок, сплачений в т.ч.:	2837,1	3678,6	4184,7	5873,4	5875,2	6320,9	445,7
– фізичними особами	9870,6	13349,6	12813,6	13843,6	11126,3	12086,7	960,4
– юридичними особами	1629,4	1860,9	1984,8	2028,1	1432,4	2160,4	728
3. Орендна плата, сплачена в т.ч.:	8241,2	11488,7	10828,8	11815,5	9693,9	9926,3	232,4
– фізичними особами	17450,5	19486,0	18658,1	21419,7	18442,1	22441,9	3999,8
– юридичними особами	2162,4	2292,5	2288,7	2532,0	1829,9	2632,6	802,7
4. Транспортний податок, сплачений в т.ч.:	15288,1	17193,5	16369,4	18887,7	16612,2	19809,3	3197,1
– фізичними особами	314,9	276	203,4	158,3	103,5	160,5	57
– юридичними особами	176,0	151,1	93,9	59,0	27,2	86,4	59,2
	138,9	124,9	109,5	99,3	76,3	74,1	-2,2

Однак серед надходжень переважають надходження від юридичних, а не від фізичних осіб за весь період аналізу.(рис.2.9)

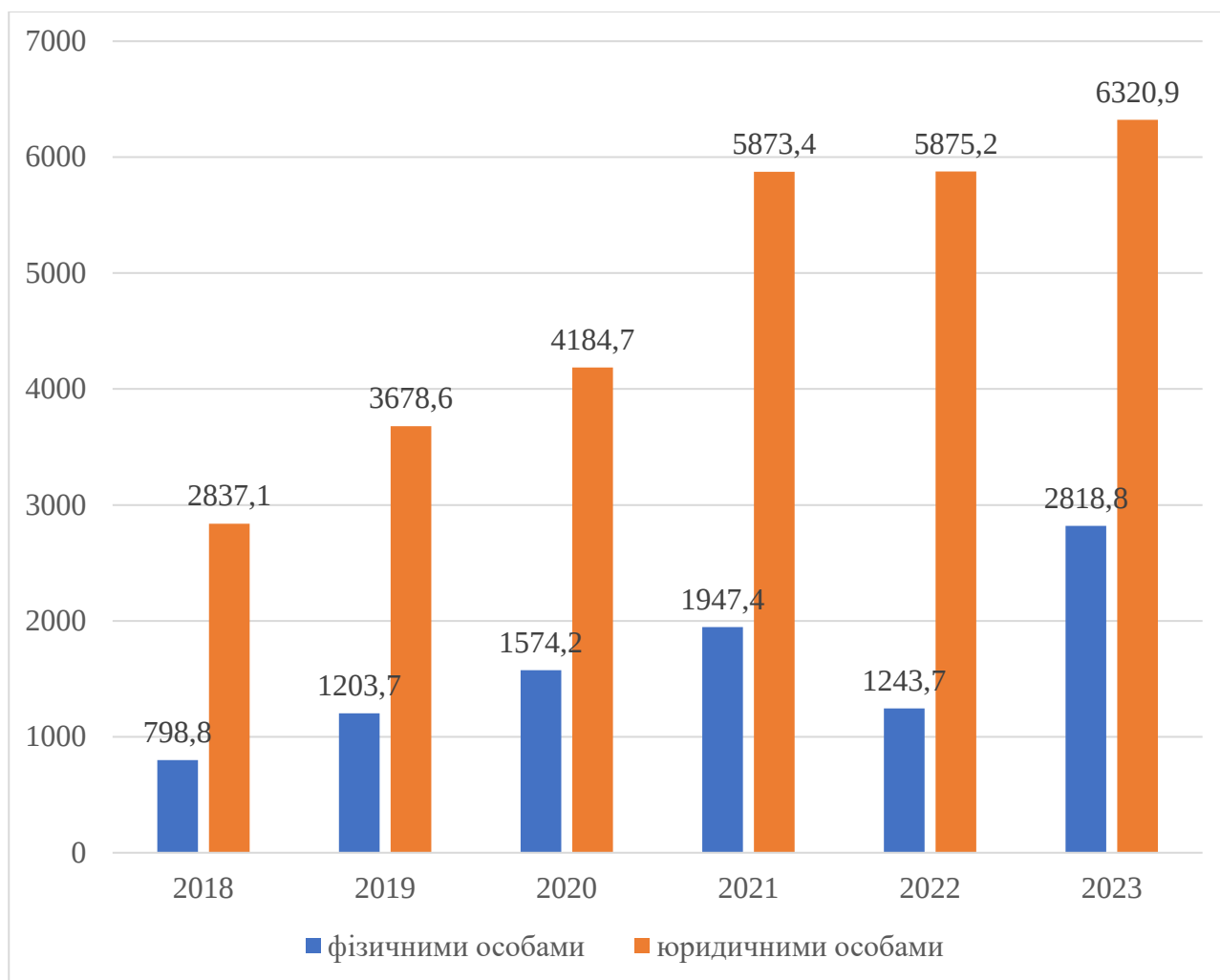

Рис. 2.9 Динаміка сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки за видом платника у період з 2018 по 2023 рр.[35]

Однією з основних негативних рис української системи оподаткування фізичних осіб є її фіскальна упередженість. Це не дозволяє ефективно перерозподіляти доходи між різними групами населення, що необхідно для досягнення соціальної справедливості у доступі до суспільних благ. Пряма державна соціальна допомога, що враховує матеріальний стан громадян, могла б мотивувати людей працювати навіть за низьку заробітну плату, надаючи відповідні стимули через оподаткування доходів.

Соціально справедливий розподіл доходів стимулює економічну активність і зайнятість, зменшуючи необхідність значної державної соціальної підтримки працюючого населення, підвищуючи споживчий попит та рівень заощаджень,

сприяючи збільшенню приватних інвестицій у людський капітал. Це є ключовим фактором встановлення суспільної злагоди.

Існують дві моделі оподаткування – прогресивна та з єдиною ставкою. Кожна з них має свої переваги і недоліки, які враховують не тільки економічні аспекти, але й питання соціальної справедливості. Вважається, що прогресивна податкова система краще забезпечує соціальну справедливість, оскільки ті, хто заробляють більше, платять більше податків. Міжнародна практика передбачає, що громадяни з доходами, які ледве покривають основні потреби, повинні сплачувати мінімальні податки або не сплачувати їх взагалі, тоді як більш забезпечені мають віддавати більшу частину своїх доходів.

Наразі в Україні немає прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб відповідно до рівня доходу. Згідно з Податковим кодексом, ставка ПДФО є фіксованою і становить 18%. В умовах воєнного та післявоєнного розвитку необхідно знизити податкове навантаження на доходи фізичних осіб, щоб підтримати населення. Однак у довгостроковій перспективі стратегічним напрямком підвищення ефективності оподаткування є зміщення податкового навантаження з менш забезпечених на більш забезпечені верстви населення. Це може призвести до зменшення розмірів державної соціальної допомоги, зокрема житлових субсидій, які часто надаються працівникам з низькими доходами через високі податкові збори.

Прогресивне оподаткування матиме бажаний ефект за умови досягнення реальної сплати податків та ефективної боротьби з ухиленням від оподаткування. Для цього недостатньо просто запровадити прогресивне оподаткування, воно повинно поєднуватися із систематичними змінами у фіскальній політиці. Запровадження прогресивного оподаткування має бути ретельно підготовленим. Перш ніж вжити таких заходів, необхідно: підвищити правову культуру громадян; удосконалити податкове законодавство, враховуючи його економічні, соціальні та правові наслідки; визначити оптимальні податкові ставки з урахуванням національних реалій, включаючи повне звільнення від оподаткування найнижчих прибуткових груп населення; модифікувати системи податкових відрахувань,

беручи до уваги нестабільність рівня доходів населення; посилити відповідальність за порушення податкового законодавства.

Одним з основних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері оподаткування є забезпечення повного обсягу запланованих податкових надходжень, зокрема ПДФО, до бюджетів різних рівнів. Для цього необхідно підвищити рівень доходів населення, вирішити проблему тіньової зайнятості та приховування реальних доходів громадян від оподаткування. Одним із запропонованих заходів може бути проведення податкового експерименту в окремих регіонах з високою податковою культурою населення, що стимулюватиме жителів інших областей. Цей експеримент передбачає зниження ставки ПДФО щонайменше на 1% з паралельною масштабною рекламно-просвітницькою кампанією по всій Україні для підвищення рівня податкової культури громадян. Якщо моніторинг податкових надходжень покаже очікуваний ефект, цей експеримент можна буде впровадити в інших регіонах і продовжувати зниження ставки податку. У протилежному випадку експеримент слід припинити. Такий захід є особливо актуальним в умовах теперішньої війни України з російською федерацією.

2.2. Регулюючий вплив податків на доходи фізичних осіб в Україні

Податок на доходи фізичних осіб в Україні є одним із інструментів регулювання економічних процесів, вплив якого позначається на зміні чистих доходів населення. ВВП є ключовим показником, що характеризує соціально-економічний розвиток країни. З огляду на здатність ПДФО виконувати регулюючу функцію, доцільно проаналізувати динаміку чистого доходу населення та ВВП. Рис.2.10

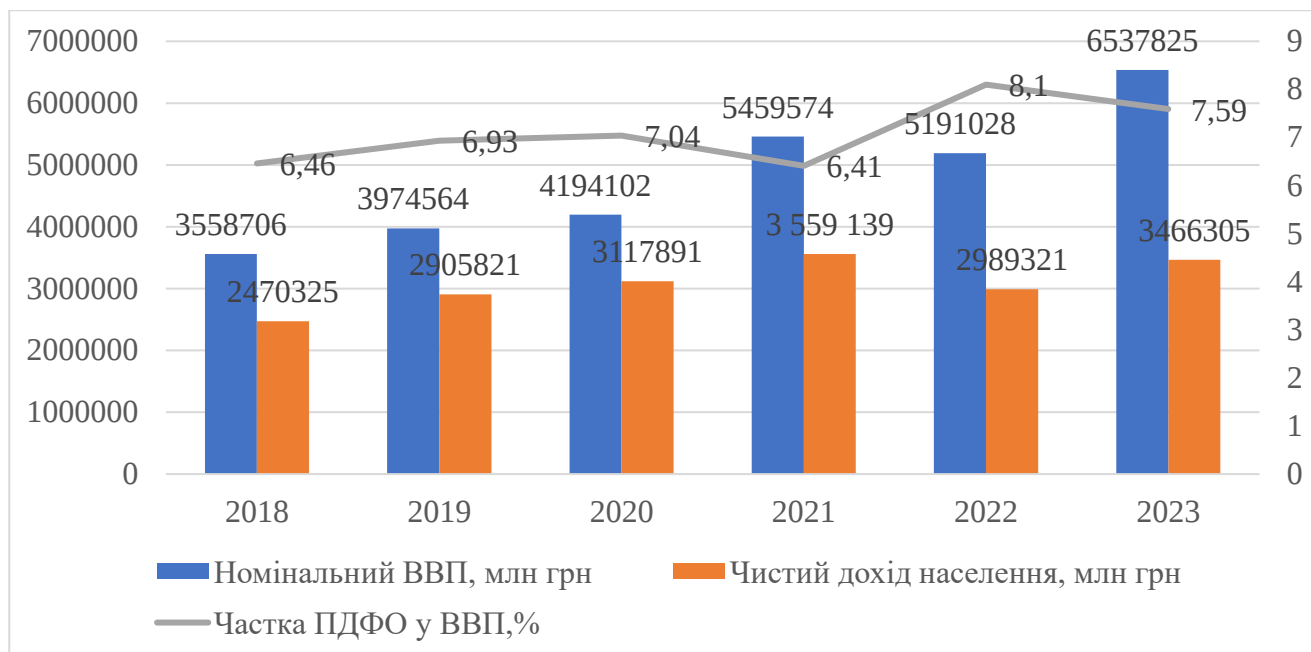

Рис. 2.10 Співвідношення динаміки чистих доходів населення та ВВП у 2018-2023 рр.[35;39]

Аналіз даних підтверджує, що між цими показниками існує пряма залежність: зі збільшенням чистих доходів населення зростає ВВП. Зважаючи на значний вплив ПДФО на ці доходи, доцільно дослідити регулюючий вплив податку на доходи фізичних осіб. Це можна зробити проаналізувавши податкового навантаження, та податкову соціальну пільгу. З рис. 2.11 видно, що номінальна ставка залишається незмінною протягом аналізованого періоду.

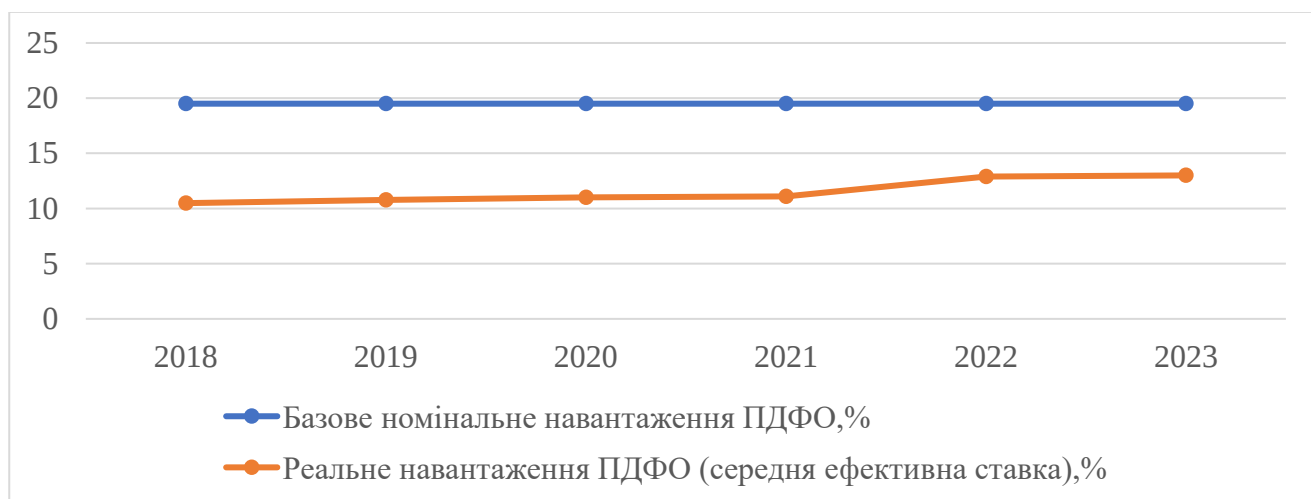

Рис. 2.11 Динаміка номінального та реального навантаження, %[35;39]

Суттєвий вплив на рівень як номінального, так і реального навантаження ПДФО мала імплементація військового збору та уніфікація бази оподаткування військового збору з ПДФО. Із запровадженням у 2014 році військового збору реальне навантаження

ПДФО збільшилося на 0,84 в.п., що сприяло зменшенню розриву між номінальним і реальним навантаженням.

Подальша динаміка показників реального навантаження та продуктивності ПДФО визначалася стабільними детермінантами базового номінального навантаження, що вплинуло на тенденції сукупної та чистої продуктивності. Коливання досліджуваних показників у визначеному діапазоні зумовлювалися змінами в структурі доходів фізичних осіб під впливом соціально-економічних та політичних змін.

Аналіз свідчить про стійкий високий рівень розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО, а також про низьку продуктивність цього податку. Проте, варто відзначити позитивну динаміку останніх років щодо цих показників.

Постає питання щодо причин високого рівня розриву між номінальним та реальним навантаженням ПДФО. Реальне навантаження враховує доходи населення за винятком соціальних допомог та інших поточних трансфертів. Викривлення цього показника може бути зумовлене доходами від власності, які можуть оподатковуватися за зниженими ставками або не оподатковуватися взагалі. Це стосується доходів у вигляді виграшів, подарунків, пасивних доходів, а також доходів від продажу рухомого та нерухомого майна. Деталізація структури податку на доходи фізичних осіб у цьому аспекті дозволить наочно представити домінанти цього податку в доходах бюджетів усіх рівнів.

Система оподаткування фізичних осіб в Україні в сучасних умовах не повністю використовується як регулятор соціально-економічних процесів, а перетворилася на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності. Регулярні зміни в податковому законодавстві щодо оподаткування доходів громадян зумовлені як внутрішніми чинниками – реагуванням на економічно-соціальну ситуацію, так і зовнішніми – необхідністю отримання фінансування від МВФ та інших міжнародних організацій, а також збільшенням витрат на оборону країни.

З таблиці видно, що впродовж 2018–2023 рр. заробітна плата мала тенденцію до зростання в абсолютних показниках, що відповідно збільшило поточні податки, внески

на соціальне страхування та загальні доходи населення. Однак, за цей період, темп зростання заробітної плати скоротився з 134,6% у 2018 році до 116,4% у 2023 році.

Табл.2.7

Динаміка доходів населення України у період 2018-2023 рр. [39;40]

Роки	Доходи населення, млн грн	Темп приросту доходів населення, %	Мінімальна заробітна плата (на 01 січня), грн	Темп приросту мінімальної заробітної плати, %	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Темп приросту середньомісячної номінальної заробітної плати, %	Рівень безробіття, %
2018	3248730	22,50	3723	16,34	8865	24,79	9,1
2019	3744060	15,25	4173	12,09	10497	18,41	8,6
2020	4045191	8,04	4723	13,18	11591	10,42	9,9
2021	4698611	16,15	6000	27,04	14014	20,90	10,3
2022	3946833	-16,01	6500	8,33	14847	5,94	21,1
2023	4621741	17,1	6700	3,1	18 527	24,8	19,1

В останні два роки динаміка доходів населення показує тенденцію до зниження, тоді як мінімальна заробітна плата зростає, зростає і середня заробітна плата. Водночас збільшується частка сплаченого податку ПДФО в доходах населення рис.2.12.

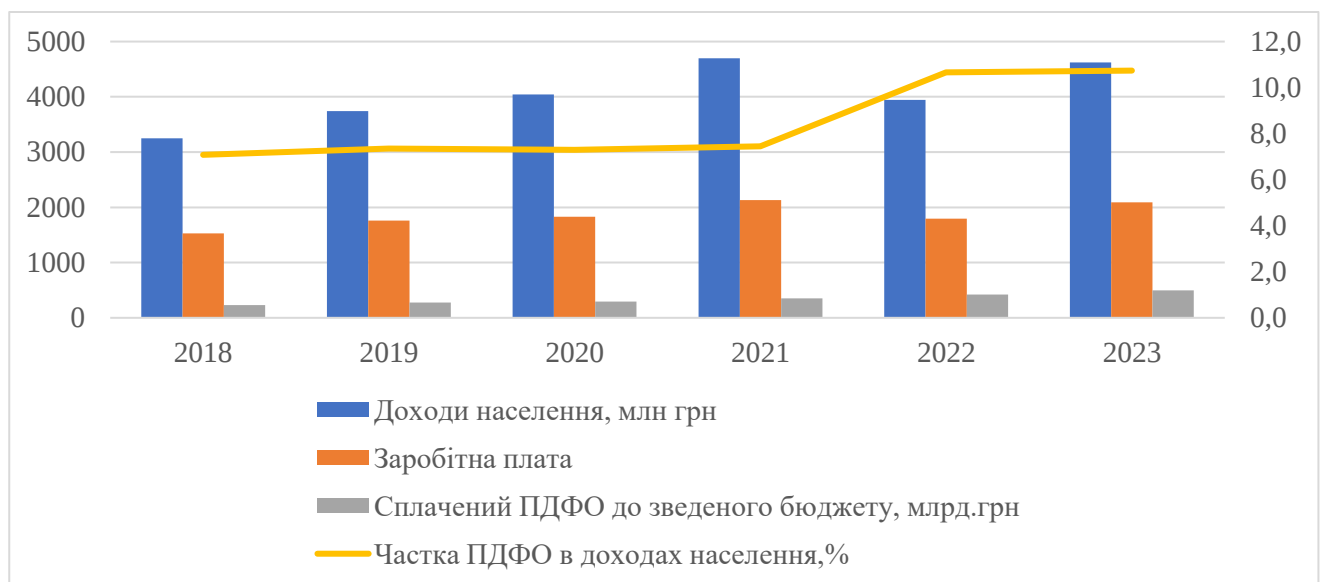

Рис. 2.12 Динаміка доходів та заробітної плати населення та частки ПДФО в доходах населення[35;39]

Разом з тим, аналізуючи особливості ПДФО та його регулюючої ролі для економіки є сенс дослідити доступність податкової соціальної пільги.

Таблиця 2.8

Динаміка показників доступності податкової соціальної пільги у період
2018–2023 рр. [39]

Рок и	Мінімальна заробітна плата		Прожитковий мінімум		Коефіцієн т відношен ня МЗП до ПМ	Середнь о місячна заробітн а плата, грн	Граничний розмір доходу для отримання ПСП			Показник доступності ПСП		
							Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей », грн	ПСП «на дітей», грн		Всі види ПСП, крім ПСП «на дітей », %	ПСП «на дітей», %	
	на 1 січня , грн	Темп прирост у, %	на 1 січня , грн	Темп прирост у, %				2 діте й	3 дітей		2 діте й	3 діте й
2018	3723	14,05	1762	9,19	2,11	8865	2470	4940	7410	0,66	1,33	1,99
2019	4173	10,78	1921	8,28	2,17	10497	2690	5380	8070	0,64	1,29	1,93
2020	4723	11,65	2102	8,61	2,25	11591	2940	5880	8820	0,62	1,24	1,87
2021	6000	21,28	2270	7,40	2,64	14014	3180	6360	9540	0,53	1,06	1,59
2022	6500	7,69	2481	8,50	2,62	14847	3470	6940	10410	0,53	1,07	1,60
2023	6700	3,1	2684	8,2	2,5	18 527	3760	7520	11280	0,53	1,05	1,6

Для визначення причин від’ємної динаміки регулюючого впливу ПДФО проведемо дослідження в аспекті впливу податкової соціальної пільги як основного інструменту регулювання рівня доходів фізичних осіб в процесі оподаткування.

З прийняттям Податкового кодексу України, розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи на 1 січня поточного року став визначальною складовою для розрахунку податкової соціальної пільги (ПСП). Важливо зазначити, що зміни методики розрахунку ПСП, які відбулися з прийняттям ПКУ, не мали суттєвого впливу на порогове значення впливу ПСП та не позначилися на її значущості у забезпеченні базового соціального стандарту. Подальша позитивна динаміка показників у 2018–2023 рр. формувалася під впливом змін у рівні прожиткового мінімуму.

Зміни в методиці розрахунку ПСП наблизили її роль до забезпечення базового соціального стандарту, однак на практиці це не вплинуло на розмір ПСП, оскільки до 2016 року розмір мінімальної заробітної плати збігався з розміром прожиткового мінімуму.

Таблиця 2.9

Динаміка показників впливу податкової соціальної пільги у період
2018–2023 рр. [41]

Роки	Показник порогового значення від ПСП (%) у розмірі:			Показник порогової значущості ПСП у забезпеченні базового соціального стандарту (%) у розмірі:		
	100%	150%	200%	100%	150%	200%
2018	6,42	9,63	12,84	9,00	13,50	18,00
2019	6,43	9,64	12,85	9,00	13,50	18,00
2020	6,43	9,65	12,87	9,00	13,50	18,00
2021	6,42	9,64	12,85	9,00	13,50	18,00
2022	6,43	9,65	12,87	9,00	13,50	18,00
2023	6,43	9,66	12,87	9,00	13,50	18,00

Фактично, розмір податкової соціальної пільги (ПСП) та відповідний показник порогового значення ефекту від ПСП, розрахований за новою методикою Податкового кодексу України (ПКУ), вдвічі менший за потенційно можливий, якби він розраховувався за методикою Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб". Це свідчить про суттєве скорочення впливу податкової соціальної пільги.

У 2022 та 2023 рр, відповідно до критерію граничного розміру доходу, на податкову соціальну пільгу (ПСП), за винятком ПСП на дітей, могли претендувати лише фізичні особи – платники податку, чій рівень доходу у вигляді заробітної плати був майже вдвічі меншим за розмір мінімальної заробітної плати. Це, зокрема, стосується тих, хто працював на умовах неповного робочого часу або не виконував місячної норми праці. Проведений аналіз вказує на низьку доступність ПСП як інструменту регулювання рівня доходів фізичних осіб на сучасному етапі. Всі види ПСП, крім ПСП на дітей, є недоступними для фізичних осіб з доходом у вигляді заробітної плати на рівні мінімальної заробітної плати.

Щодо ПСП на дітей, то граничний розмір доходу для отримання цієї пільги для осіб, які мають на утриманні двох неповнолітніх дітей, лише на 7% перевищує рівень мінімальної заробітної плати. Більша доступність характерна для ПСП на

дітей для осіб, які мають на утриманні трьох неповнолітніх дітей, нині граничний розмір доходу для отримання ПСП для цієї категорії платників податку не перевищував рівня середньомісячної заробітної плати в Україні.

Аналізуючи можливий вплив ставки податку на доходи фізичних осіб на показники нерівності доходів населення, доцільно прослідкувати зміни децильного та квінтільного коефіцієнтів фондів, а також коефіцієнта Джині у 2015 та 2016 роках, коли відбувалися зміни у розмірах ставки (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка показників нерівності доходів населення та основних ставок податку на доходи фізичних осіб в Україні у 2015 – 2022 рр.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Співвідношення загальних доходів найбільш та найменш забезпечених 10% населення (децильний коефіцієнт фондів), разів	5,1	4,3	4,5	4,3	4,4	5,2	4,8	4,9
Співвідношення загальних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення (квінтільний коефіцієнт фондів), разів	3,8	3,2	3,4	3,1	3,7	3,7	3,5	3,6
Коефіцієнт концентрації доходів населення (індекс Джині)	0,249	0,218	0,242	0,224	0,251	0,256	0,236	0,238
Основні ставки податку на доходи фізичних осіб,%	15(20)	18	18	18	18	18	18	18

У 2015 році для доходів, які перевищували десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, була введена ставка податку на доходи фізичних осіб у розмірі 20%. У цьому ж році децильний коефіцієнт фондів зріс із 4,1 до 5,1, квінтільний

коефіцієнт фондів – з 3,0 до 3,8, а коефіцієнт Джині з 0,226 до 0,249. Тобто спостерігалася зворотна залежність між прогресивним оподаткуванням та нерівністю в доходах, оскільки показники нерівності зросли. Причину цього ми пов'язуємо з ймовірним переходом доходів у тінь.

Натомість у 2016 році, після запровадження пропорційної ставки податку на доходи фізичних осіб – 18%, усі три аналізовані коефіцієнти знизились.

Проведені розрахунки дають змогу стверджувати про чітку, але з невеликим темпом, тенденцію збільшення рівня оподаткування доходів населення в Україні. Так, якщо у 2015 р. аналізований рівень оподаткування становив 7,1%, то у 2023 р. він збільшився до 10,7% (див. рис.2.10).

Отже, встановлено, що ПДФО втрачає свій вплив як інструмент регулювання і потребує удосконалення.

В сучасних умовах розвитку України необхідно вдосконалювати концепцію оподаткування доходів фізичних осіб, особливо в умовах воєнного стану та різкого скорочення доходів населення. Оподаткування має досягати таких стратегічних цілей:

- Кожен громадянин має брати участь певною часткою свого доходу у формуванні бюджету, який потім буде спрямовано на фінансування потреб держави;
- Податкове навантаження повинно бути розподілене між окремими особами пропорційно до доходів, які вони отримують;
- Впровадження категорії «неоподаткованого мінімуму доходів фізичних осіб» (НМДФО) для фізичних осіб з невеликим та середнім розміром місячного доходу, що дорівнюватиме розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня відповідного року та звільнятиметься від оподаткування ПДФО та військовим збором;
- Визначення оптимальних рівнів податкових відрахувань, які не перешкоджають фізичним особам працювати; –

Удосконалення податкового законодавства, яке буде максимально зрозумілим для платників податків і не допускати подвійного тлумачення;

– Спрощення податкового адміністрування шляхом запровадження інноваційних інструментів управління сплатою ПДФО.

Основними факторами, які впливають на рівень життя населення та збільшення податкових надходжень, є: підвищення мінімальної заробітної плати, збільшення прожиткового мінімуму для працездатних осіб та встановлення на цій основі неоподаткованого мінімуму; забезпечення справедливого та оптимального рівня оподаткування; підвищення ефективності податкового адміністрування. Реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням цих чинників сприятиме активізації її фінансової та соціально-регулятивної функцій. Основним напрямом подальшого вдосконалення законодавчої бази в цій сфері має бути зменшення податкового навантаження на соціально незахищені верстви населення та підвищення відповідальності платників податків за ухилення від оподаткування.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

3.1. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його застосування в Україні

Вивчення світового досвіду регулювання певних сфер суспільних відносин є ключовим елементом у процесі розробки та впровадження відповідних систем або їх складових у національних правових системах. Цей підхід дозволяє визначити перспективні параметри таких систем, які можуть бути адаптовані для української практики з урахуванням національних особливостей та цілей. Особливий інтерес представляють ті елементи або цілі системи, які доведено забезпечують очікуваний результат у довгостроковому плані, підтверджуючи свою ефективність у виконанні покладених на них завдань.

Податкова система не є винятком у цьому процесі. Вивчення досвіду не лише економічно розвинених країн, де сформувалися стандартні податкові моделі, але й країн, що активно розвиваються, дозволяє не лише взяти до уваги зарубіжний досвід, а й створити власні концептуальні підходи до розвитку податкових систем, виходячи зі сформованих місій, цілей та завдань суспільного розвитку.

Узагальнюючи світовий досвід, зокрема, в європейському контексті, щодо оподаткування доходів фізичних осіб, можна виділити наступні основні риси. Наприклад, податкові системи країн Європейського Союзу базуються в середньому на оподаткуванні 16 видів доходів, хоча у лише 4 країнах середнє число оподаткованих видів доходів становить 9. У більшості ж країн, зокрема, у 10, середнє число оподаткованих видів доходів становить 15, а в 14 - 18.

У процесі реформування податкових систем окремі країни здійснюють досить радикальні зміни, включаючи виключення певних видів доходів із сфери

оподаткування. Наприклад, варто згадати приклад Швеції, де було скасовано оподаткування спадщини, житлової нерухомості та подарунків[42-43;5;12].

Щодо рівнів оподаткування, як було зазначено раніше, у розвинених країнах найчастіше використовується прогресивна шкала, тоді як у менш розвинених країнах застосовується плоска шкала.

Таблиця 3.1

Групи держав-членів Європейського Союзу за кількістю оподатковуваних видів доходів персональним прибутковим податком

Групи держав	Інтервал групи, кількість видів доходів	Кількість держав в групі, одиниць	Середнє значення по групі, кількість видів доходів	Держави-члени
1	5-11	4	9	Данія, Кіпр, Хорватія, Швеція
2	12-17	10	5	Бельгія, Болгарія, Сполучене Королівство, Естонія, Італія, Люксембург, Мальта, Польща, Португалія, Фінляндія
3	18-23	14	18	Австрія, Греція, Ірландія, Іспанія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Чехія
Всього / в середньому по сукупності	x	28	14	X

У країнах, де оподаткування проводиться на рівнях місцевого та федерального урядів одночасно, зазвичай спостерігається перевага прогресивної шкали на федеральному рівні, тоді як на місцевому рівні застосовується, за винятком невеликої кількості випадків, плоска шкала.

При впровадженні прогресивного оподаткування більшість країн, зокрема члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), віддають перевагу моделям з 3-6 шкалами прогресії.

У зв'язку зі зростанням податкової конкуренції в умовах глобалізації та відсутності обов'язкової уніфікації податкових моделей, спостерігається тенденція до лібералізації податкових систем. Це виявляється у зниженні податкових ставок, навіть при застосуванні прогресивної моделі оподаткування, та розширенні податкової бази.

Дослідження зарубіжного досвіду показує, що більшість країн Європейського Союзу використовують прогресивну шкалу оподаткування для доходів фізичних осіб.

Країни-лідери за фіскальною значимістю податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) включають Хорватію, Фінляндію, Італію та Іспанію. У Хорватії застосовується двоступенева модель зі ставками ПДФО на рівні 20% і 30%, і цей податок становить понад 60% податкових надходжень, а частка ПДФО у ВВП перевищує 22%.

Навпаки, у Фінляндії, Італії та Іспанії застосовується багатоступенева модель оподаткування. Хоча за фіскальною значимістю ПДФО Фінляндія розташовується на другому місці після Хорватії, варто відзначити значний розрив у фіскальному ефекті цих країн.

Важливо підкреслити, що Україна, розглядаючи своє кандидатство на вступ до ЄС, має потенціал увійти до топ-десятки за фіскальним ефектом ПДФО. Наприклад, за відношенням ПДФО до ВВП Україна може претендувати на шосте місце після Нідерландів, а за важливістю ПДФО серед джерел формування доходів бюджету - на дев'яте, після Латвії.

У питанні оподаткування доходів фізичних осіб, Україну можна порівняти з Естонією за принципом пропорційності. Однак, в країнах ЄС все більше уваги приділяється регулювальним ефектам ПДФО, особливо з урахуванням забезпечення соціально-економічної захищеності населення.

У країнах, таких як Мальта, Франція, Кіпр, Німеччина та Австрія, існує нульова податкова ставка, яка, по суті, виступає як неоподатковуваний мінімум для доходів фізичних осіб. У інших країнах нижня межа шкали оподаткування становить від 9% в Іспанії, Нідерландах, та Греції до 23% в Італії.

Водночас, верхня межа шкали оподаткування досить висока, що свідчить про те, що основне податкове навантаження покладено на осіб із високим рівнем доходу. Наприклад, у Австрії верхня межа шкали становить 55%, у Словенії - 50%, у Нідерландах - 49,5%, у Португалії - 48%, а в діапазоні від 40% до 45% - у Франції, Німеччині, Фінляндії, Італії, Греції та Ірландії. У країнах, таких як Литва, Мальта, Латвія, Польща, Кіпр та Хорватія, верхня межа шкали становить від 30% до 35%.

Таблиця 3.2.

Таблиця 3.2

Ставки оподаткування доходів фізичних осіб країн Європейського Союзу та України [44]

Країна	Показник навантаження ПДФО на офіційну економіку	Показник значущості ПДФО у складі податкових джерел формування доходів бюджету	Шкала ставок
	Частка ПДФО у ВВП	Частка ПДФО у податкових надходженнях	
Хорватія	22,21	60,52	20; 30%
Фінляндія	11,14	25,81	12,64; 19; 30,25; 34; 44%
Італія	10,89	25,64	23; 25; 35; 43%
Іспанія	8,69	22,93	9,5; 12; 15; 18,5; 22,5% 24,5%
Нідерланди	8,46	2,58	9; 36,93; 49,5%
Україна	8,1	19,15	18%
Мальта	7,87	26,8	0; 15; 25; 35%
Литва	7,51	23,57	20; 32%
Португалія	6,93	17,72	14,5; 21; 26,5; 28,5; 35; 37; 43,5;45;48%
Естонія	6,89	20,36	20%
Латвія	6,02	19,64	20; 23; 31%
Словенія	5,93	14,13	16; 26; 33; 39; 50%
Греція	5,9	14,73	9; 22; 28; 36; 44%
Польща	5,34	14,57	12; 32%
Ірландія	5,09	24,34	20; 40%
Венгрія	4,08	12,07	15%
Чехія	3,73	10,41	15; 23%
Франція	3,45	7,64	0; 11; 30; 41; 45%
Болгарія	3,3	10,82	10%
Кіпр	2,93	8,03	0; 20; 25; 30; 35 %
Румунія	2,44	9,28	10%
Німеччина	1,8	4,43	0; 42; 45%
Австрія	1,2	2,7	0; 20; 32,5; 42; 49; 50; 55%

У країнах, де відбулося підвищення податкових ставок, одночасно введено активні заходи з підтримки малозабезпечених категорій громадян через розгалужену систему податкових пільг. Основним елементом податкових систем у більшості країн світу є неоподатковуваний мінімум, який, як правило, відповідає реальному прожитковому мінімуму. Це пов'язано з концепцією "граничного доходу", яка

передбачає залишення платника податку з доходом, достатнім для задоволення основних потреб.

Головна мета перетворень у системах оподаткування персональним податком на прибуток у всьому світі полягає у підвищенні його регулятивної функції для збільшення платоспроможності споживача та підвищення податкової конкурентоспроможності національних юрисдикцій, особливо в умовах зростання міграційної рухливості робочої сили, зокрема, у сегменті інтелектуальної праці.

Разом з узагальненням основних тенденцій у сфері оподаткування доходів фізичних осіб у всьому світі корисно зосередитися на досвіді окремих країн. Наприклад, у Німеччині ставка податку на дохід коливається в межах 14-42%, залежно від доходу. При цьому, здійснюється розподіл робітників і службовців за різними класами з урахуванням їх сімейного стану, кількості працюючих у сім'ї та інших факторів. У податкових таблицях враховуються також кількість дітей у сім'ї, види доходів, що звільнені від оподаткування, та інші параметри.

Оподаткування заробітної плати базується на податковій карті, яка включає податковий клас, кількість дітей та віросповідання працівника. Частину заробітку, що не перевищує 2160 євро, працівники можуть звільнити від оподаткування, якщо вона відраховується в пенсійні фонди, каси або при укладанні договорів страхування. Можливе зниження бази оподаткування для громадян у складному фінансовому становищі до рівня не більше 30%. Податкові пільги також доступні для студентів, інвалідів та школярів. Умови оподаткування для різних категорій працівників, таких як лікарі, журналісти та приватні підприємці, чітко визначені.

Щодо податку на доходи з капіталу, він стягується безпосередньо при виплаті дивідендів і відсотків. Починаючи з 2009 року, доходи з капіталу оподатковуються за ставкою 25%. Витрати, пов'язані з цими доходами, більше не враховуються при визначенні загального оподатковуваного доходу, хоча передбачено паушальну суму, яка не оподатковується.

У Франції оподаткування фізичних осіб розподіляється на кілька категорій доходів, таких як заробітна плата, пенсійний ануїтет, сільськогосподарські доходи, доходи від керівництва компаніями та інші. Податкові ставки залежать від суми доходу

та можуть коливатися від 10,5% до 54%. Існує певна сума доходу, з якої податок не стягується. Доходи від цінних паперів, нерухомості та інших джерел також оподатковуються за встановленими ставками. Система оподаткування враховує економічні та соціальні умови, сімейний стан та вік кожного платника податку.

У Італії, всі доходи приватних осіб розділяються на п'ять категорій, включаючи земельну власність, капітал, роботу за наймом і вільні професії, підприємництво та інші джерела. Податкові ставки варіюються від 10% до 51%. Там застосовується складена система індивідуальних податкових пільг, розмір яких збільшується зі зростанням кількості членів сім'ї.

У Бельгії, персональний прибутковий податок з доходів застосовується за шкалою від 25% до 55% (плюс муніципальний податок і додатковий кризовий внесок у розмірі 3%). Муніципальний податок становить від 6% до 10% від базової ставки. Зменшення сімейного податкового обов'язку має важливе значення для платників податків з більш ніж трьома утриманцями. Спортсменам, артистам, письменникам та журналістам надається знижена ставка в розмірі 15%. Спадщина і дарування оподатковуються за ставками від 3% до 30% для прямих спадкоємців і від 20% до 80% для інших категорій спадкоємців.

У Нідерландах всі прибуткові податки поділяються на три основні кошики. Перший кошик включає заробітну плату, пенсію, соціальні допомоги тощо, і податкова ставка коливається від 32,35% до 52,00% залежно від розміру доходу.[45;46] Другий кошик охоплює доходи та витрати, пов'язані з володінням значною часткою капіталу в підприємстві, і такі доходи оподатковуються за ставкою 25%. Третій кошик включає доходи від накопичень та інвестицій і оподатковується у розмірі 1,2% від суми заощаджень, що перевищують 17600 євро, з урахуванням віднесення боргів.

У Нідерландах існують п'ять видів податкових вирахувань, які залежать від віку, кількості дітей та доходу батьків, і вони відрізняються сумою, на яку можна зменшити оподатковуваний дохід. Оподаткування доходів найбідніших верств населення, які перевищують прожитковий мінімум, часто здійснюється за зниженими ставками. При продажу нерухомості збирається податок на передачу нерухомості за ставкою 6% від її вартості. Щодо володіння цінними паперами нідерландських компаній,

оподатковуються дивіденди за базовою ставкою 25%, яка може бути знижена до 15,5% або навіть до 0% для резидентів ЄС або країн, що мають з Нідерландами відповідну угоду. Об'єктом оподаткування вважається успадкована власність або отримані подарунки, причому податок стягується незалежно від місця проживання спадкоємця чи отримувача подарунка, і податкові ставки варіюються від 5% до 68% в залежності від родинних зв'язків та розміру отриманих коштів або майна.

У Великій Британії прибутковий податок не стягується зі сукупного доходу, а розділяється на різні шедули. Наприклад, шедула А охоплює доходи від власності на землю, будівель тощо, шедула В оподатковує доходи від лісових масивів та інше. Шедула Е стосується трудових доходів, в той час як шедула F оподатковує дивіденди та інші розподілені доходи компаній. Податкові ставки варіюються від 0% до 40%, а з квітня 2010 року запроваджено ставку в 50% для доходів, що перевищують 150 тисяч фунтів стерлінгів на рік.

У Данії оподатковується особистий дохід, який включає заробітну плату, суму повернутого податку, вартість безкоштовного житла та інше. Податок сплачується протягом року авансовими платежами, і якщо сплачені суми перевищують розмір податку, вони підлягають відшкодуванню з нарахуванням відсотків.

У Швеції сплачується два типи прибуткового податку: муніципальний за ставкою 32% і національний, який перевищує суму муніципального доходу за ставкою 25%. Оподатковуваний сукупний дохід включає всі види виплат, пенсій та натуральної оплати праці. Доходи подружніх пар обчислюються окремо. Прибутковий податок поділений на три категорії: податок на трудові доходи фізичних осіб, майновий та корпоративний. Ставки податку залежать від сукупного прибутку фізичної особи і можуть змінюватися від 31% до 50%. Фізичні особи сплачують державний прибутковий податок за шкалою з шістьма ставками: 5%, 10%, 20%, 30%, 40% і 50%.

У Фінляндії державний прибутковий податок обчислюється за прогресивними ставками від 7% до 39%, муніципальний податок за ставками 15% або 20%, залежно від місцевого законодавства. Громадяни також сплачують внески в соціальні та пенсійні фонди, а також додатковий податок за перевищенням певної суми доходу. Проценти та дивіденди оподатковуються за ставкою 28%.

У Іспанії база оподаткування доходів фізичних осіб включає пенсії, допомогу по безробіттю та інше, крім заробітної плати та доходів від підприємницької діяльності. Податкова ставка варіюється від 20% до 56% і налічується 16 різних ставок. Ставки податку на успадковане майно чи подароване майно залежать від родинних зв'язків спадкоємців і можуть коливатися від 7,65% до 34%.

У Польщі з початку 2009 року діють дві ставки прибуткового податку: 18% для доходів до 85 528 польських злотих і 32% для доходів, що перевищують цю суму. Податок може бути зменшений на суму страхових внесків на пенсійне страхування, лікарняне страхування та страхування від нещасних випадків. Понад 100 видів діяльності звільнені від цього податку або передбачають певні пільги.

Угорщина встановлює неоподатковуваний мінімум для доходів фізичних осіб та надає ряд інших пільг, завдяки яким приблизно 20% працюючого населення та близько 70% пенсіонерів не сплачують прибутковий податок. Система оподаткування є ступінчато-прогресивною, і ставка податку коливається від 20% до 60%. [47;48]

З початку 2011 року в Угорщині значно знижено податки для працюючих громадян, зокрема, введено єдиний спрощений податок у розмірі 16%, що замінив попередні ставки від 32% до 44%. У разі народження третьої або четвертої дитини, при умові, що обидва батьки працюють, держава надає додаткові доплати у розмірі 100 доларів на дитину. Громадяни з низькими доходами, які не перевищують певну суму, продовжують користуватися податковими знижками, хоча з початку нового року обов'язково сплачуватимуть 16% податку навіть ті, хто має мінімальну зарплату, що перевищує 300 доларів на місяць.

Пенсії в Угорщині не обкладаються прибутковим податком, але всі інші доходи, якщо їх сума разом з пенсією перевищує певну визначену суму, підлягають оподаткуванню, причому оподатковується лише сума перевищення розміру пенсії.

В Китаї діє прогресивна шкала оподаткування громадян, за якою ставки коливаються від 5 до 40%. Однак місячний дохід, менший за 4000 юанів (\$ 500), не підлягає оподаткуванню.

У системі оподаткування Австралії існує п'ять різних ставок податку. Люди з доходом менше 6000 доларів на рік звільняються від оподаткування, а ті, чий дохід перевищує 180 тисяч доларів, сплачують 45% свого доходу в державний бюджет.

Поширення електронних сервісів у сфері податкового адміністрування є важливим елементом податкових систем світу, який, на нашу думку, має бути впроваджений в Україні. Використання цих сервісів спрощує процес адміністрування прибуткового податку, зменшує витрати часу та зусиль платників податків на заповнення декларацій і підвищує загальний рівень довіри до держави. При цьому електронні сервіси дозволяють платникам податків не лише подати декларацію в електронному вигляді, але й автоматично сформувати її з урахуванням всіх законодавчих пільг, що сприяє уникненню помилок. Такий підхід є характерним для країн, де система особистого прибуткового оподаткування базується на принципі самооподаткування, а взаємодія з податковими органами здійснюється через електронні канали.

3.2. Напрями удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

Незважаючи на складні воєнні умови та соціально-економічні виклики, перед українською економікою стоїть перспектива відновлення після воєнних подій. З урахуванням актуальності і значущості цього питання, необхідно розробити стратегічні напрямки економічного відновлення України та конкретні заходи для їх реалізації. У цьому контексті податок на доходи фізичних осіб відіграє важливу роль як одне з основних джерел формування бюджетних доходів на різних рівнях, здатне виконувати фінансову та регулюючу функції.

Оскільки податок на доходи фізичних осіб є ключовим інструментом управління економічними процесами, особливо в умовах воєнного стану та відновлення після війни, необхідно акцентувати увагу на розробці конкретних заходів для зміцнення фінансових та регулюючих ефектів. Це дозволить впливати на рівень чистого доходу платників податків та розподілити навантаження на особисті доходи фізичних осіб відповідно до сучасних умов.

Удосконалення системи оподаткування податком на доходи фізичних осіб для вирівнювання його фіскального та регулюючого впливів має ґрунтуватися на розумному підході, який враховує різноманітні фактори.

Розглядаючи побудову ефективної фіскальної політики через призму об'єкта дослідження, важливо звернути увагу на ті чинники, які можуть підвищити ефективність фіскальних та регулюючих механізмів податку на доходи фізичних осіб.

Поглиблюючи аналіз щодо можливостей вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб (ПДФО), важливо звернути увагу на використання зарубіжного досвіду у частині зменшення бази оподаткування на суму витрат. Порівняльний аналіз практики оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та країнах Європейського Союзу, доводить доцільність використання механізму вирахування витрат. Країни, такі як Чехія, Німеччина, Австрія, Естонія, Люксембург, використовують вирахування витрат, що мають схожість з тими, що передбачені податковими пільгами з ПДФО в Україні. Ці витрати включають відсотки по іпотеці, благодійні внески, витрати на освіту, внески до страхових фондів, доплати до пенсій, витрати на догляд за дітьми.

Проте варто зауважити, що деякі види витрат, передбачені Податковим кодексом України, не мають аналогів у податкових законах ЄС, такі як витрати на оплату допоміжних репродуктивних технологій, витрати на переобладнання транспортного засобу, витрати на придбання доступного житла та орендну плату для внутрішньо переміщених осіб.

У відповідь на ці виклики, важливо врахувати досвід Європейського Союзу щодо інших видів витрат, таких як інвестиції в ІТ-технології, екологічно чисті та енергоефективні товари.

Отже, запропоновані підходи до вдосконалення ПДФО в рамках стратегічного сценарію сприяють посиленню фіскального контролю та покращенню регулюючих ефектів ПДФО.

Серед конкретних рекомендацій щодо змін у вбудованих детермінантах ПДФО в рамках тактичного плану передбачено наступні заходи для різноманітності податкового навантаження на доходи фізичних осіб:

- Встановлення різного рівня граничного доходу для застосування базової податкової соціальної пільги та податкової соціальної пільги "на дітей";
- Застосування двоїстого підходу при визначенні розміру податкової соціальної пільги для осіб, які працюють на повний і неповний робочий день;
- Встановлення підвищеної ставки ПДФО для частини доходу, що перевищує 4 мінімальних заробітних плат;
- Модернізація критеріїв застосування податкової соціальної пільги для окремих категорій платників.
- Для диференціації рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб рекомендується вжити наступні заходи:
- Розмежування доходів на активні та неактивні, при цьому в межах активних виділяти трудові доходи, зокрема, заробітну плату, яка є найбільшим джерелом доходу.
- Перехід від пропорційної до прогресивної шкали оподаткування ПДФО.
- Застосування диференційованого податкового навантаження на персоналізовані доходи фізичних осіб у формі заробітної плати зі скасуванням податкової соціальної пільги.

Одночасно, важливим є комплексне дослідження впливу екзогенних детермінантів. Такі детермінанти мають своєрідний вплив на ефекти ПДФО. Регулювання впливу екзогенних детермінантів на ПДФО може сприяти досягненню бажаних ефектів цього податку.

Успішне проведення детінізації економіки можливе лише за умови застосування комплексного підходу, що базується на принципах паритетності відносин між державою і платниками податків у сфері оподаткування ПДФО. При цьому важливо дотримуватись принципів фіскальної достатності та соціальної справедливості, а також стимулювати зацікавленість платників у повній сплаті податків та декларуванні доходів в межах офіційного економічного простору. Проте, останнє є найбільш складною частиною цього завдання.

У взаємодії між державою та платниками податків виникає конфлікт інтересів стосовно відчуження частини вартості на користь держави, при цьому платник

старається зменшити її, а держава навпаки — збільшити. Тому перед регулятором стоїть завдання сформуванати набір заходів у фінансній сфері, які допоможуть знизити негативну конотацію податку і сформуванати колективне розуміння платників про необхідність своєчасної та повної сплати податків та декларування доходів в офіційному економічному секторі.

У контексті пошуку шляхів детінізації економіки важливо застосувати комплексний підхід, у якому пріоритетною складовою виступає імплементація системи всеохоплюючого електронного декларування доходів фізичних осіб. Зокрема, використання електронного декларування сприятиме покращенню ефективності податкового контролю держави, дозволяючи отримувати достовірну інформацію щодо об'єкту оподаткування та інших параметрів ПДФО. Реалізація цієї системи повинна передбачати застосування бінарного підходу: для осіб з низьким рівнем доходу має проводитися масова робота з роз'яснення переваг оподаткування та стимулювання участі в офіційній економіці, в той час як для тих, хто не декларує свої доходи, мають застосовуватися штрафні санкції відповідно до законодавства, включаючи штрафи як для роботодавців, так і для найманих працівників, які працюють у неофіційному секторі.

При дослідженні впливу доходової складової на добробут населення варто звернути увагу на такі фактори, як прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата. Щоб забезпечити позитивну динаміку в цьому напрямку, необхідно розглядати перегляд мінімальної заробітної плати як гарантії державного соціального захисту та перегляд прожиткового мінімуму як базового стандарту соціального забезпечення. Методика визначення прожиткового мінімуму потребує серйозних змін, включаючи застосування зарубіжного досвіду в цьому питанні, зокрема щодо визначення продовольчих та інших складових цього показника, з регулярним коригуванням на рівень інфляції.

Аналіз методології визначення прожиткового мінімуму в країнах Європейського Союзу показує використання вищих соціальних стандартів, орієнтованих на задоволення потреб різних соціальних груп. Зокрема, варто розглядати переваги польського досвіду у визначенні "споживчого кошика" для різних категорій населення,

який надає надійні результати оцінки соціально-економічного статусу та витрат на життя. Застосування такого підходу може бути ефективним інструментом впливу прожиткового мінімуму на добробут населення, а отже, і на ефекти ПДФО.

У контексті перспектив трансформації заощаджень населення в інвестиції, важливо врахувати банківські депозити як один із механізмів розвитку інвестиційних можливостей населення. Проте, для ефективного розвитку таких перспектив потрібно підвищити довіру населення до банківської системи шляхом застосування економічних та соціокультурних детермінантів. Досвід країн ЄС може бути корисним у цьому плані, зокрема шляхом активного використання облігацій внутрішніх державних позик як альтернативного інструменту вкладення заощаджень населення.

Реалізація запропонованих заходів щодо економічних детермінантів може слугувати основою для забезпечення фінансової безпеки держави, що є важливим питанням в умовах воєнного стану та після нього.

В частині удосконалення сплати та адміністрування майнових податків, які сплачують фізичні особи варто зазначити наступне. В сучасній українській державі оподаткування майна не має такого значення з фінансової та соціальної точок зору, як у багатьох інших країнах світу. Однак, потенційні можливості цих податків важливі для збільшення доходів бюджету та регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві. Таким чином, існують проблеми у механізмі майнового оподаткування в Україні, які можна вирішити за допомогою таких заходів:

- Зменшення кількості пільг та знижок, наданих при сплаті майнового податку, і встановлення більш прозорих та справедливих критеріїв для їх отримання.
- Установлення єдиної системи оцінки майна та вдосконалення нормативно-правової бази.
- Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній щодо механізму майнового оподаткування та його значення для державного бюджету.
- Підвищення рівня контролю за сплатою майнового податку та впровадження ефективних заходів для боротьби з ухиленням від сплати податку.

Реалізація цих заходів сприятиме поліпшенню ефективності механізму майнового оподаткування в Україні, сприятиме збільшенню доходів місцевих бюджетів та підвищить соціальну справедливість у системі оподаткування.

Шляхи удосконалення спрощеної системи оподаткування в Україні включають наступні напрями:

- Стабілізація законодавства: Внесення змін до податкового законодавства з метою встановлення єдиного податку, що спростить оподаткування для підприємців.
- Спрощення адміністрування: Вдосконалення процесу адміністрування єдиного податку для забезпечення його більшої ефективності та прозорості.
- Надання фінансової підтримки: В період пандемії коронавірусу, надання безвідсоткових кредитів для суб'єктів малого підприємництва для підтримки їхньої фінансової стабільності.
- Зниження ставок оподаткування: Встановлення нижчих ставок оподаткування для фізичних осіб – підприємців у перший рік їх підприємницької діяльності, що сприятиме їхньому більш успішному старту.
- Державна підтримка: Впровадження різних форм державної підтримки, таких як звільнення деяких підприємств від обов'язку ведення звітності та урахування витрат при оподаткуванні для третьої групи платників.
- Розвиток малого бізнесу: Розробка програм, спрямованих на підтримку та розвиток малого бізнесу, включаючи впровадження пільгового режиму кредитування.

Ці заходи сприятимуть не лише збільшенню надходжень до місцевих бюджетів від фізичних осіб – підприємців, але й стимулюватимуть зростання можливостей для молодого покоління займатися підприємницькою діяльністю.

На шляху реформування національної системи оподаткування доходів фізичних осіб після війни передбачається впровадження змін, спрямованих на позитивний вплив на господарську активність платників податків.

По-перше, важливим кроком є заміна єдиного соціального внеску для фізичних осіб на прогресивні ставки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), які не тільки

підтримають найбідніших, але й сприяють формуванню середнього класу в Україні. Це може включати в себе відрахування податку лише з частини доходу, яка йде на накопичення (інвестиції), зберігаючи кошти, призначені на споживання, непорушеними. Такий підхід допоможе знизити соціальну напругу та рівень податкового тиску на найбідніших громадян.

По-друге, важливо не оподатковувати мінімальну заробітну плату ПДФО, щоб забезпечити отримання реальної мінімальної заробітної плати без будь-яких обтяжень. Також слід розглянути надання податкових пільг сім'ям, які виховують хоча б одну дитину віком до 18 років, оскільки поточні розміри допомоги на дітей від держави є недостатніми. Проте важливо, щоб будь-який вид допомоги мав обґрунтування та мету, щоб забезпечити його ефективність.

По-третє, спрощення представлення податкового законодавства, підвищення якості податкових процедур та зрозуміліша податкова звітність зроблять їх доступними для кожного платника ПДФО. Це позитивно позначиться на ефективності роботи податкових органів, які зможуть зосередитися на нагляді за платниками податків замість надання консультацій з податкових питань.

По-четверте, важливо підвищувати рівень усвідомлення податкової культури та дисципліни серед громадян України. Кожен повинен усвідомити, що оплата податків це не лише віддання коштів, але й виконання нашого обов'язку перед країною, яка потім повертає ці кошти до нас у вигляді різноманітної соціальної підтримки та послуг. Підвищення рівня податкової культури можливе через удосконалення механізмів вирішення податкових спорів, підвищення якості інформації та розвиток інституту податкового консультування, покращення іміджу платників податків та роботи податкових органів, боротьбу з корупцією, спрощення процедур взаємодії з платниками податків.

По-п'яте, для виходу з тіні доходів доцільно підвищити рівень мінімальної заробітної плати та встановити оптимальні ставки податку. Також важливо збільшити податкові надходження до бюджету за рахунок зростання доходів населення, створення робочих місць, інвестицій у економіку. Ці заходи допоможуть дотримуватися принципу соціальної справедливості та збільшити надходження до бюджету.

Вирішення цих проблем у побудові національної системи оподаткування доходів фізичних осіб загалом, а також механізму адміністрування ПДФО, є важливим кроком на шляху підвищення довіри населення до податкової системи та зменшення конфліктів між платниками податків та контролюючими органами.

Варто відмітити, що всі вищезазначені заходи сприятимуть підвищенню рівня життя громадян та поліпшенню їхнього добробуту. Кожна країна має свою унікальну податкову систему, яка відображає особливості її економічної структури. Порівнюючи досвід України та європейських країн, можна зазначити, що національна система оподаткування доходів фізичних осіб у значній мірі відповідає системі оподаткування Європейського Союзу. Основні принципи податкової системи ЄС - це прозорість, відкритість та акцент на соціальних питаннях та економічній мотивації домогосподарств. Зарубіжні системи оподаткування доходів фізичних осіб мають вже перевірену практику розвитку, засновану на свідомому виконанні кожним платником свого конституційного обов'язку - сплати податків. У контексті створення в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки удосконалення національної системи оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням світових досягнень у цій сфері є пріоритетним завданням. Будь-які зміни в оподаткуванні доходів фізичних осіб мають бути зорієнтовані на економічні інтереси держави та платників податків, а також спрямовані на усунення зацікавленості останніх у незаконних схемах ухилення від сплати податків. Крім того, відновлення бізнесу є гарантом економічної та податкової стійкості держави, особливо у період воєнних конфліктів.

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи з проведеної роботи, можна зробити наступні висновки:

1. У формуванні політики доходів фізичних осіб важливо враховувати їхню спроможність забезпечити належний рівень відтворення робочої сили та необхідних витрат. Це передбачає, що чистий дохід не може бути меншим за реальний прожитковий мінімум на кожну особу, чия дохід підлягає оподаткуванню. Цей підхід має бути базовим для формування політики оподаткування доходів фізичних осіб і ґрунтується на реальних, а не "квазі" соціальних стандартах і гарантіях.

2. Зазначено, що виглядає привабливим варіант введення поняття "рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб" в податкове законодавство, аналогічно до показника "рівень податкового навантаження на активи" у господарському секторі. Це дозволить визначити межу податкового навантаження на доходи громадян, тобто область фінансової безпеки, яка, якщо перевищена, може спричинити негативні наслідки, такі як зниження платоспроможності населення в областях поточного споживання та заощаджень, а також зростання тіньової економіки та намагання зменшити офіційний дохід для зменшення податкового тиску. Після введення цього поняття держава матиме можливість через податковий інструмент, такий як податок на доходи фізичних осіб, нейтралізувати негативні наслідки від установлення державних соціальних стандартів, які нижчі за їх реальне значення та не відображають їхньої природної сутності, а також є "квазі" державними соціальними стандартами. Через систему оподаткування доходів фізичних осіб створюється можливість впливати на економічний цикл, зменшуючи негативний вплив, що виникає внаслідок змін у сукупному попиті на товари, послуги та працю, тим самим забезпечуючи сталий економічний розвиток країни, а також на інші соціально-економічні процеси з важливим суспільним значенням.

3. Виявлено, що однією з основних негативних рис української системи оподаткування фізичних осіб є її фіскальна упередженість. Це не дозволяє ефективно перерозподіляти доходи між різними групами населення, що необхідно для досягнення соціальної справедливості у доступі до суспільних благ. Пряма державна соціальна

допомога, що враховує матеріальний стан громадян, могла б мотивувати людей працювати навіть за низьку заробітну плату, надаючи відповідні стимули через оподаткування доходів. Прогресивне оподаткування матиме бажаний ефект за умови досягнення реальної сплати податків та ефективної боротьби з ухиленням від оподаткування. Для цього недостатньо просто запровадити прогресивне оподаткування, воно повинно поєднуватися із систематичними змінами у фінансовій політиці. Запровадження прогресивного оподаткування має бути ретельно підготовленим. Перш ніж вжити таких заходів, необхідно: підвищити правову культуру громадян; удосконалити податкове законодавство, враховуючи його економічні, соціальні та правові наслідки; визначити оптимальні податкові ставки з урахуванням національних реалій, включаючи повне звільнення від оподаткування найнижчих прибуткових груп населення; модифікувати системи податкових відрахувань, беручи до уваги нестабільність рівня доходів населення; посилити відповідальність за порушення податкового законодавства.

4. Податок на доходи фізичних осіб в Україні є одним із інструментів регулювання економічних процесів, вплив якого позначається на зміні чистих доходів населення. ВВП є ключовим показником, що характеризує соціально-економічний розвиток країни. Соціально справедливий розподіл доходів стимулює економічну активність і зайнятість, зменшуючи необхідність значної державної соціальної підтримки працюючого населення, підвищуючи споживчий попит та рівень заощаджень, сприяючи збільшенню приватних інвестицій у людський капітал. Це є ключовим фактором встановлення суспільної злагоди. Аналіз свідчить про стійкий високий рівень розриву між показниками номінального та реального навантаження ПДФО, а також про низьку продуктивність цього податку. Проте, варто відзначити позитивну динаміку останніх років щодо цих показників. Система оподаткування фізичних осіб в Україні в сучасних умовах не повністю використовується як регулятор соціально-економічних процесів, а перетворилася на фінансовий інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності. Регулярні зміни в податковому законодавстві щодо оподаткування доходів громадян зумовлені як внутрішніми

чинниками – реагуванням на економічно-соціальну ситуацію, так і зовнішніми – необхідністю отримання фінансування від МВФ та інших міжнародних організацій, а також збільшенням витрат на оборону країни.

5. У різних країнах існують певні елементи в системах оподаткування доходів фізичних осіб, які є загальними і можуть і повинні бути впроваджені в Україні. Серед таких елементів варто відзначити наступні:

- ✓ Прогресивне оподаткування податкових ставок, яке передбачає підвищення податкового навантаження на доходи заможних громадян, одночасно з збільшенням ролі державної підтримки фінансової спроможності різних соціальних груп.
- ✓ Розгалужена система податкових пільг, спрямована на надання різноманітних вирахувань з доходу незаможних верств населення та стимулювання певної поведінки громадян у сфері споживання та заощаджень.
- ✓ Наявність неоподатковуваного мінімуму.
- ✓ Оподаткування доходу домогосподарства (сім'ї).
- ✓ Застосування принципу платоспроможності при оподаткуванні нерухомого майна через систему вилучень та звільнень від сплати податку для певних категорій громадян.

Ці елементи сприяють забезпеченню фінансової спроможності найбільш вразливих верств населення та їх сімей, що є важливим аспектом у підтримці соціальної справедливості і рівності.

6. На шляху реформування національної системи оподаткування доходів фізичних осіб після війни передбачається впровадження змін, спрямованих на позитивний вплив на господарську активність платників податків.

По-перше, важливим кроком є заміна єдиного соціального внеску для фізичних осіб на прогресивні ставки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), які не тільки підтримають найбільш вразливих, але й сприяють формуванню середнього класу в Україні. Це може включати в себе відрахування податку лише з частини доходу, яка йде на накопичення (інвестиції), зберігаючи кошти, призначені на споживання,

непорушеними. Такий підхід допоможе знизити соціальну напругу та рівень податкового тиску на найбідніших громадян.

По-друге, важливо не оподатковувати мінімальну заробітну плату ПДФО, щоб забезпечити отримання реальної мінімальної заробітної плати без будь-яких обтяжень. Також слід розглянути надання податкових пільг сім'ям, які виховують хоча б одну дитину віком до 18 років, оскільки поточні розміри допомоги на дітей від держави є недостатніми. Проте важливо, щоб будь-який вид допомоги мав обґрунтування та мету, щоб забезпечити його ефективність.

По-третє, спрощення представлення податкового законодавства, підвищення якості податкових процедур та зрозуміліша податкова звітність зроблять їх доступними для кожного платника ПДФО. Це позитивно позначиться на ефективності роботи податкових органів, які зможуть зосередитися на нагляді за платниками податків замість надання консультацій з податкових питань.

По-четверте, важливо підвищувати рівень усвідомлення податкової культури та дисципліни серед громадян України. Кожен повинен усвідомити, що оплата податків це не лише віддання коштів, але й виконання нашого обов'язку перед країною, яка потім повертає ці кошти до нас у вигляді різноманітної соціальної підтримки та послуг. Підвищення рівня податкової культури можливе через удосконалення механізмів вирішення податкових спорів, підвищення якості інформації та розвиток інституту податкового консультування, покращення іміджу платників податків та роботи податкових органів, боротьбу з корупцією, спрощення процедур взаємодії з платниками податків.

По-п'яте, для виходу з тіні доходів доцільно підвищити рівень мінімальної заробітної плати та встановити оптимальні ставки податку. Також важливо збільшити податкові надходження до бюджету за рахунок зростання доходів населення, створення робочих місць, інвестицій у економіку. Ці заходи допоможуть дотримуватися принципу соціальної справедливості та збільшити надходження до бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики // Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук (на правах рукопису): Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет: Тернопіль, 2011. – 514 с.
2. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – Т. 195. – 616 с.
3. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування. Фінанси України. 2013. № 9. С. 28-44.
4. Кізима Т. Стратегії та моделі фінансової поведінки домашніх господарств у сучасних умовах Світ фінансів. 2009. № 2 (19). С. 86-96.
5. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку [Текст] : монографія / А.І.Крисоватий, Л.П.Амбрик, М.П.Бадида [та ін.]; за наук. ред. А.І.Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. - 460 с.
6. Кізима Т.О. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії Інноваційна економіка. 2013. № 7 (45). С. 171-176.
7. Лондар С.Л. Фінанси: навчальний посібник / С.Л.Лондар, О.В.Тимошенко . URL: <http://pidruchniki.com/1584072012871/finansii/finansii>
8. Закон України «Про сільськогосподарський перепис» / від 23.09.2008 р. № 575-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, № 9, ст. 115 URL: www.rada.gov.ua
9. Кізима Т.О. Заощадження домашніх господарств: сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 10 т (113). С. 200-206.
10. Грошово-кредитна та фінансова статистика / Національний банк України // липень 2017 р. URL: www.bank.gov.ua
11. Огляд банківського сектору / Національний банк України // Випуск 1, жовтень 2016 . URL: www.bank.gov.ua

12. Задорожня Л.А. Регулятивна ефективність персонального прибуткового податку: приклад України / Дис. на здобут. наук. ступен. канд. екон. наук.; спеціальн. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит 08 – «економічні науки», Ірпінь, 2017. 266 с. – URL: <http://www.nusta.edu.ua>
13. Славкова А. Податок на доходи фізичних осіб як інструмент поживавлення інвестиційної активності домогосподарств Ринок цінних паперів України. 2017. № 1-2. С. 31-38. URL: <http://securities.usmdi.org/PDF/994.pdf>
14. Мельник І.Б. Зарубіжний досвід щодо оподаткування доходів фізичних осіб URL: <http://intkonf.org/melnikib-zarubizhniy-dosvid-schodo-opodatkovannya-dohodiv-fizichnih-osib/>
15. Хантаєва Н.Л. Теоретичні основи оподаткування Навчальний посібник. 2006 . URL: <http://elbib.in.ua/keynsianskaya-teoriya-nalogooblojeniya.html>
16. Ткаченко Л. Фіскальний популізм як діагноз Дзеркало тижня. Україна. № 25. 11 липня 2014 . URL: http://gazeta.dt.ua/finances/fiskalniy-populizm-yak-diagnoz-stosovno-mozhливosteyznizhennya-rozmiru-yedinogo-socialnogo-vnesku_.html
17. Жебчук Л. Л. Стягнення внесків до фондів соціального страхування як елемент механізму державного регулювання доходів населення Збірн. наук. пр. Національного ун-ту державної податкової служби України. 2012. № 2. С. 126-133
18. Жилінська О. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку / О.Жилінська, О.Мельничук, Л.Антонюк, О.Гуменна, А.Радчук, Я.Столярчук, С.Тарута, Г.Харламова, Н.Чала, О.Шнирков Львів: Кальварія, 2017. 168 с.
19. Михасюк І. Зарубіжний досвід адміністрування податку з доходів фізичних осіб та можливості його застосування в Україні Формування ринкової економіки в Україні. 2014. Вип. 31. Ч. 2. С. 62-68.
20. Сідельникова. Л. Синергія та дієвість фіскального потенціалу податку на доходи фізичних осіб Економічний аналіз. 2012. Вип. 10,ч. 2. С. 332-337.
21. Податки з фізичних осіб в умовах перехідної економіки в Україні URL: http://home-money.org/ua_63.php

22. Боровик П. Проблеми справляння податку з доходів фізичних осіб /П.Боровик, К.Мазур // Умань URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1005>
23. Катрук Н. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб і його використання в Україні Схід. 2009. № 2 (93) . URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=42074
24. Тропіна В. Соціальні аспекти формування ефективної податкової політики Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2012. Вип. 138. С. 5-8.
25. Швабій К. Податок з доходів фізичних осіб: проблеми і перспективи Вісник податкової служби України. 2010. № 6 . URL:http://cons.parus.ua/_d.asp?r=068H21a55e9c6bb2538384c4d3ecce5c9f717
26. Юрій С.І. Оподаткування доходів сім'ї: сутність та необхідність запровадження в Україні / С.І.Юрій, Т.О.Кізима // Регіональна економіка. 2010. № 3. С. 165-171.
27. Іванов Ю.Б. Нагальні проблеми формування державної податкової політики в Україні Фінанси України. 2017. № 5. С.39-52.
28. Борейко В. Напрями посилення регулюючої функції податків з громадян Економіка України. 2009. № 1. С. 50-57.
29. Кириленко О.П. Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монограф. / О.П.Кириленко, І.І.Білоус, Б.С.Малиняк та ін.; за ред. О.П.Кириленко // Тернопіль:ТНЕУ, 2010. – 432 с.
30. Кізима Т. Домінанти становлення і розвитку середнього класу в контексті розбудови місцевих фінансів в Україні / Т.Кізима // Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: монографія. За ред. О.П.Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2008 – 376 с.
31. Небильцова В.М. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні в порівнянні з світовим досвідом / В.М.Небильцова. Н.В. Остапенко . – URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/10327-Opodatkovannja_dokhod%D1%96v_f%D1%96zi/1.html

32. Покатаєва О.В. Доцільність упровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб / О.В.Покатаєва // Держава та регіони. – 2012. № 3. С. 235-242. (Серія «Економіка та підприємництво»).
33. Рябчук О.Г. Вплив податкових інструментів на рівень доходів населення та напрями їх використання Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 8. С. 47-50.
34. Чугунов І.Я. Оподаткування доходів фізичних осіб як складова фінансово-економічних відносин Наукові праці НДФІ. – 1 (42). – 2008 . – URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2..
35. Відкритий бюджет URL : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
36. «Військовий» ПДФО: як може змінитися система спрямування податку та до чого це призведе <https://voxukraine.org/vijskovyj-pdf-o-yak-mozhe-zminytsky-systema-spryamuvannya-podatku-ta-do-chogo-tse-pryzvede>
37. Підласа: бюджетний комітет переглянув рішення щодо законопроекту про "військовий ПДФО" <https://suspilne.media/588143-pidlasa-budzetnij-komitet-pereglanuv-risenna-sodo-zakonoprojektu-pro-vijskove-pdf-o/>
38. 3 серпня 2023 року для спрощенців відновлено обов'язок сплати єдиного податку <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/719696.html>
39. Офіційний сайт державні служби статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
40. Безробіття в Україні вдвічі перевищило довоєнні показники, - Гетманцев <https://www.rbc.ua/rus/news/bezrobittya-ukrayini-vdvichi-perevishchilo-1704722831.html>
41. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
42. Дубровський В. Як удосконалити податок на нерухоме майно в Україні? Європейський інформаційно-дослідницький центр. 41 с.
43. Нікітішин А.О. Використання іноземного досвіду при оподаткуванні доходів фізичних осіб Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 9.

44. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL:
https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchForm.html
45. Карлін М. І. Фінанси країн Європейського Союзу: навч. посіб. / М.І.Карлін. К. : Знання, 2011. 639 С.
46. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб /Н.С.Танклевська // Херсонський державний аграрний університет . URL:<https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf>
47. Світ податків / 19.04.2007 . URL:http://vgolos.com.ua/articles/svit_podatkiv_101789.html?print
48. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад». URL :<http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/214-2015-%D0%BF>

ДОДАТКИ

Табл.1

Динаміка виконання планових та фактичних надходжень до Державного бюджету України за доходами, податковими надходженнями та податком на прибуток [35-38]

Показники	2018		% виконання	2019			2020			2021			2022			2023		
	План	Факт		План	Факт	% вик	План	Факт	%	План	Факт	%	План	Факт	%	План	Факт	%
РАЗОМ доходів	918	928,1	98,1	1036,1	998,3	96,3	1067	1076	100,8	1281,1	1296,9	101,2	1761,0	1787,4	101,5	2267	2672	117,9
Податкові надходження у т.ч	760,0	753,8	99,2	846,7	799,8	94,45	826,3	851,1	1-3	1069,8	1107,1	103,5	1204,1	949,8	78,9	1215,7	1203,5	99
<i>ПДФО</i>	91,1	91,7	100,7	106,2	110	103,6	111,3	117,3	105,4	137,6	137,6	100	149,8	148,4	99,1	180,3	207	103,3

Табл 2

Динаміка виконання планових та фактичних надходжень до місцевого бюджету України за доходами, податковими надходженнями та податком на прибуток [35-8]

Показники	2018		% виконання	2019			2020			2021			2022			2023		
	План	Факт		План	Факт	% вик	План	Факт	%	План	Факт	%	План	Факт	%	План	Факт	%
РАЗОМ доходів МБ	566,9	562,4	99,2	569,9	560,5	98,4	480,3	472,5	98,2	577,0	580,7	100,6	592,3	555,1	93,7	668,9	652,6	97,6
Податкові надходження у т.ч	229,8	232,5	101,2	265,3	270,5	102	289,2	285,6	98,73	332,1	346,7	104,4	389,9	398,5	100,9	424,7	434,5	102,3
<i>ПДФО</i>	135,7	138,3	101,9	163,5	165,5	101,2	183,1	177,8	97,1	205,9	212,2	103,1	259,1	272,3	105,1	309,2	289,4	100,1,